

Bocsi Zsófia

MEZŐPETERD HELYE A KÖZÉPKORI BIHAR MEGYÉBEN

(TÖPRENGÉSEK AZ OKLEVELES ÉS TÉRKÉPES ADATOK SZEREPÉRŐL
EGY KÖZÉPKORI FALU HATÁRÁNAK AZONOSÍTÁSÁBAN)

BEVEZETÉS

Mezőpeterd középkori története iránti érdeklődésemet egy 2002-ben, a település határában végzett leletmentő ásatás keltette fel. A feltárások során többek között egy, az Árpád-korra keltezhető falu objektumainak és tárgyainak a maradványai kerültek napvilágra.¹ Mivel a középkori régészetnek olyan hathatós segédtudományok állnak a rendelkezésére, mint a diplomatika, szfragisztika, heraldika, genealógia, archontológia vagy a topográfia, egy-egy lelőhely – jelen esetben település – komplex feltáráshoz és minél több oldalról való megismeréséhez elengedhetetlen ezeknek a tudományágaknak az ismerete és az általuk nyújtott lehetőségeknek a kiaknázása. Jelen cikkben a levéltári kutatásokon keresztül a középkori oklevelekből, illetve a topográfia által a térképekből nyerhető információkat próbálok összekapcsolni a régészeti feltárás eredményeivel. Mint az a cikkből ki fog derülni, ebben az esetben az adatok nem úgy egészítik ki egymást, ahogyan azt várnánk: az oklevelek és a tárgyi kultúra emlékei időben nem fedik le egymást, azaz nem egy konkrét időszakról, az Árpád-korról kapunk teljes metszetet Mezőpeterd falu életéről, hanem az egyes forrástípusok különböző, egymást követő időszakokat fednek le, inkább hosszabb időintervallumban egészítik ki egymást. A régészeti leletek Mezőpeterdnek arról a korszakáról tanúskodnak, amelyből még nem állnak rendelkezésünkre írott források, az oklevelek viszont a későbbi, 14. század végi faluról tudósítanak, amely korból még nem kerültek napvilágra régészeti leletek.

A levéltári kutatásokat némileg nehezítette az a tény, hogy a középkori Bihar megyében nem a mai Mezőpeterd elődje volt az egyetlen evvel a névvel illetett falu: volt még egy Peterd nevű település a Sebes-Körös partján, a mai Biharugrától északra, melyet Köröspeterd néven szoktak még említeni a szakirodalomban.² Másfelől maga Mezőpeterd is két faluból állt nagy Lajos király uralkodásának utolsó évében: Fegyvernek-peterd és Mezőpeterd faluból – erről bővebben fogok majd szólni a Mezőpeterdre vonatkozó legértékesebb forrás, a jelen cikk gerincét képező 1382-ből származó határjáró oklevél tárgyalása során.

1 Az ásatás eredményeit Ringer István és Szilágyi Krisztián Antal fogják ismertetni és elemezni a közeljövőben.

2 BUNYITAY III. 1884. 285.; CSÁNKI I. 620.; JAKÓ 1940. 319–320.; GYÖRFFY I. (1963) 586., 654.

1. térkép: Mezőpeterd a 14. századi Magyarországon

MEZŐPETERD FÖLDRAJZI FEKVÉSE

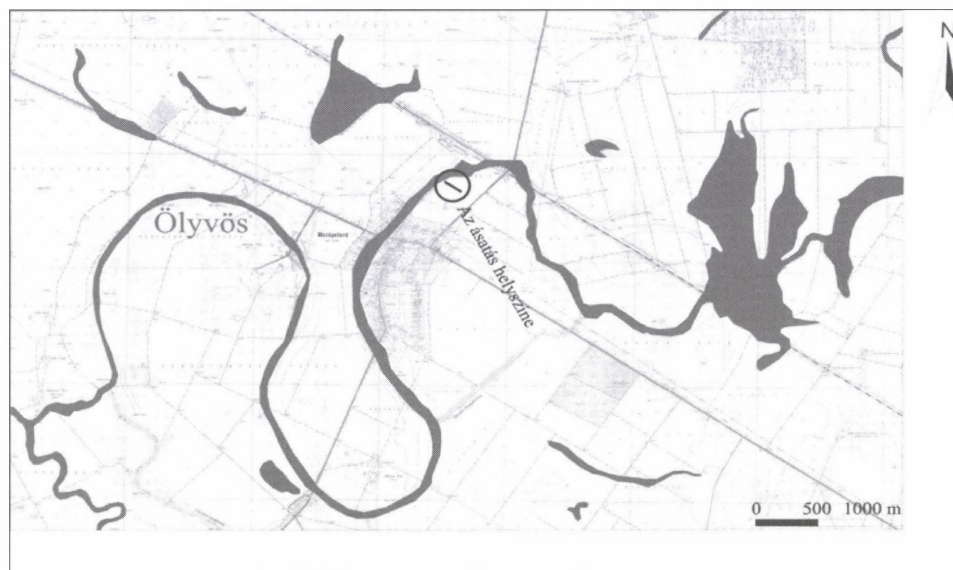
A mai Mezőpeterd a Bihari síkon, a berettyóújfalui kistérségben található 1823 hektár területű település, melynek lélekszáma 576 fő.³ A körülötte fekvő településektől mért távolsága észak felől, az óramutató járásával egyezően haladva: Berettyóújfalutól (melynek déli felét a településsel mára már összenőtt Berettyószentmárton képezi) 10 km, Váncsodtól 4 km, Biharkereszttestől 15 km, Toldtól 13 km, Mezősastól 9 km, Furtától 16 km, Zsákától 18 km.

A ma viszonylag nagy kiterjedésű asztalsíma szikes pusztá vála ha tocsogós, többé-kevésbé vízjárta táj volt, amelynek magasabb részeit pusztai tölgyesek borították.⁴ A mocsaras vidéket a Berettyó és az abból kiágazó, illetve abba belefutó számos kis ér tagolta, melyeknek nevei szerencsés esetben fennmaradtak a középkori írott forrásokban, más részeik dűlők, illetve az egyes települések külterületeinek sok éven keresztül áthagyományozódott elnevezéseiben maradtak fenn. Glaser Lajos így ír az Alföld régi vízrajzát feldolgozó tanulmányában a területről: „A Nyírség homokterületét (...) egészíti ki a negyedik oldalon az Ér, Berettyó (Túr) és a Körösök egybeolvadt törmelékűjén az a

3 www.geochallenge.hu/bolt/software/naviguide_telepuleslista.htm (2005. 08. 28.)

4 GLASER 1939. 121. A szerzőnek a Tiszántúl régi vízrajza című térképén Mezőpeterd környéke árteres, illetve mocsaras területként van jelölve.

hatalmas ártér, amelynek magvát a Kis- és Nagysárrét mocsarai alkotják. Erősen tagolt, nagyrészt vízállásos terület ez, amely nagy szélességben jóformán a Bihar lábánál kezdődik. Északi része a Berettyó és az Ér ártere, de a Nagysárrétbe való torkolatáig csak helyenként ér el komolyabb szélességet. Inkább időnként vízzel megtelő holtágaknak és medreknek hol ritkább, hol sűrűbb szövvénye, mintsem összefüggő ártér. Ennek megfelelően az ármentes szint határa itt nehezen kijelölhető, zezugos, nem mindenütt összefüggő vonal. A hegységtől Derecskéig mégis nagyjából egyenes, de innen zezugos vonalban tart Berettyóújfalunak, hogy azután Bakonyszeg határában elérje a Nagysárrétet.”⁵ Valószínűleg ezeknek a holtágaknak és medreknek vízzel való megtelésének időszakos volta miatt nem maradt fenn a Peterdet övező számos, a középkorban említett vízfolyásnak a neve, leszámítva az Ölyvöst, a Tekerőeret és a Baglyost, mely utóbbi nem is vízhez kapcsolódó földrajzi jelenségként, hanem dülönévként maradt fenn az utókor számára. Ennek tárgyalására azonban majd később térek rá, most térjünk vissza Mezőpeterdhez, nevezetesen a középkori településhez.

2. térkép: Mezőpeterd környékének vízrajza és az ásatás helyszíne

MEZŐPETERD AZ ÍRÁSOS FORRÁSOKBAN

Mezőpeterdről az eddig napvilágra került adatok alapján a szakirodalom azt tudta, hogy a falu a 13. században már biztosan létezett, hiszen azt elsőként az 1291 és 1294 között a váradi püspökség területéről beszedett tized jegyzékében említik. Itt *villa Peturd*-ként szerepel a vele szomszédos Bolcs és Szomajom mellett, azokkal egy oszlopban felsorakoztatva.⁶ A feljegyzés évszám nélküli, de azt megtudjuk belőle, hogy 10 kepe gabonadézmával tartoztak a falu lakosai a váradi püspöknek. Módy György a tájárjárás előtt keletkezett falvak közé sorolja Peterdet,⁷ Jakó Zsigmond pedig a forrásokban való 13. század végi feltűnéséből arra következtet, hogy „*legalább másfélszázaddal korábban keletkezhetett*”.⁸ Erre a feltételezésre egyelőre nincsen bizonyíték, illetve nem volt: a megoldáshoz egyfelől a jelen cikkben tárgyalt határjáró oklevél, másfelől a Mezőpeterd határában végzett régészeti feltárás eredményei vihetnek közelebb. A falu történetének ebből a korai szakaszából csak annyi biztos tudásunk van, hogy a Váradi káptalan színe előtt 1208 és 1235 között tárgyalt különböző peres ügyekről felvett jegyzőkönyvben, az ún. Váradi Regestrumban nem szerepel, noha a környék számos települését itt említik először írásban.⁹ Ez adódhat abból a tényből, hogy a falu még tényleg nem létezett az 1210-es, 1220-as években, de az is előfordulhat, hogy Peterd olyan kicsi település volt, hogy lakosai közül nem került ki bíró az említett tüzesvaspróbák elvégzésének tanúsítására. Egy további lehetőség szerint pedig lakói annyira jól viselték magukat azokban az időkben, hogy a faluban nem történt semmi olyan jogsértő esemény, ami miatt az említett jegyzőkönyvbe bekerülhetett volna a település neve – akár csak említés szintjén is.

Itt kell megjegyezni, hogy ugyanez a problémakör felmerül a településre vonatkozó többi írásos forrás tekintetében is. Tudvalevő, hogy a középkorban csak akkor foglalták oklevélbe egy-egy település nevét, ha azzal valami említésre méltó dolog, egy jeles esemény, vagy valamiféle jogügylet történt: megalapították, templomát felszentelték, felégették, eladományozták, zálogba adták, felosztották, vásártartási jogot kapott, hatalmaskodtak a falubeliek – vagy éppen a falu lakóinak a kárára történt hatalmaskodás, adót szedtek benne, és még lehetne tovább sorolni. Egy másik forráskört képeznek a falu birtokosára, elöljáróra vonatkozó emlékek, így például ha a tulajdonosa megváltozott, vagy annak az életében történt valami fontos esemény: megházasodott, végrendelkezett, jutalmazták, büntették, meghalt, és így tovább. Ha tehát egy településről – mint Peterd esetében is – alig van írott forrásunk, az két dolgot jelezhet: vagy nem is keletkeztek róla oklevelek a középkorban, vagy létrejöttek ugyan ilyen iratok, de azok ilyen-olyan okokból megsemmisültek az idők folyamán, itt az Alföldön legvalószínűbben a török portyázások pusztításai által, de előfordulhatott ez akár egy-egy helyi birtokos család összetűzése, hatalmaskodása során is.

6 JAKUBOVICH 1926. 298.

7 MÓDY 1995–1996. 183. Bár valójában a szerző nem szól Peterdről a XIII. század végéig keletkezett nyugat-bihari településekről szóló cikkében, ezen az oldalon annyi említést tesz róla, hogy helyi eredetű kisbirtokosok tulajdonában volt.

8 JAKÓ 1940. 320.

9 KARÁCSONYI-BOROVSKY 1903.

Legközelebb a pápai tizedjegyzékben találkozunk Peterddel, amikor is Péter nevű papja három év átlagként 4 garast adózott, évekre lebontva pedig 1332-től 1334-ig három éven át 3 garast, 1335-ben pedig 5 garast.¹⁰

A Mezőpeterdről szóló, időben következő emléket méltán nevezhetjük a középkori faluról fennmaradt legfontosabb forrásnak, hiszen egy határjáró oklevélről van szó, mely I. Nagy Lajos király uralkodásának utolsó évében, 1382-ben keletkezett.¹¹ Az oklevélből az is kiderül, hogy ekkor nem is egy, hanem két falu falu létezett ezen a helyen Peterd néven, az egyik a már sokat említett Mezőpeterd, a másik a közvetlenül mellette fekvő Fegyvernekpeterd, melynek részletes határleírását jelen cikkben fogom ismertetni.

A faluról, melyet a továbbiakban már csak a máig fennmaradt Mezőpeterd névvel illetnek az írott források, az előző határjáró oklevélhez képest egy évszázaddal későbből, 1485 környékéről ismerünk egy újabb oklevelet,¹² melyben ezúttal a településről származó, a nevét is innen kölcsönző Mezőpeterdi család egy tagjával találkozunk. Mivel a falu birtokosaira vonatkozóan eddig nem került elő semmilyen adat, nagy valószínűséggel bennük tisztelhetjük Mezőpeterd kismanes jogállású birtokosait. Az oklevél tartalma szerint egy a gerlai Ábránfiak és a Toldi család között folyó birtokper kapcsán – az Ábránfiak hatalmaskodva elfoglalták a Toldiak több birtokát és birtokrészét – Mátyás király közmeghallgatást rendelt el, melynek elvégzése során a tanúk között szerepel Mezőpeterdi György is. Az oklevélben előtte több soron át mezőgyáni illetőségű lakosokat, vagy a Mezőgyáni család tagjait hallgatják ki. Így fordulhatott elő, hogy György is Mezőgyáni (*de Mezewgyan*) előnévvel szerepel, az ő esetében azonban a -gyan utótagot kihúzta az írnok, utólag pedig beszúrta a sor fölé a -peterd szócskát.

Végül a biztosan Mezőpeterdre vonatkozó középkori források közül az utolsó egy 1497. augusztus 3-án kelt oklevél, melynek tartalma szerint Ulászló király személyes jelenléti bírósága előtt július 29-én megjelent Edelesi Tamás ügyvéd, aki megbízója, Peterdi János nevében Váncsodi Máté nemes ellenében bejelentést tett. Eszerint az elmúlt húshagyó kedd táján a nevezett Váncsodi Máté elküldvén váncsodi jobbágysait – két peterdi származásút is találunk köztük: Peterdi Tamást és Benedeket – a panaszos Peterd nevű birtokán levő Nyáras nevű erdejére, azt kivágatta, a kivágott fát pedig elvitette. Ezt Edelesi Tamás a budai és váradi káptalanok okleveleivel igazolta és jogorvoslást kért gazdája számára. Erre Váncsodi Máté jogi képviselője, Peterdi Gergely azt válaszolta, hogy megbízója a keresetben teljesen ártatlan, azon jobbágysai ügyében pedig, akik jelenleg is nála laknak, hajlandó igazságot szolgáltatni. Ártatlanságának az igazolására felajánlotta a Peterd birtok szomszédaira és határirtokosaira, valamint a Bihar megye nemességére kiterjedő *communis inquisitiót*, de mert ezt a felperes ügyvédje nem fogadta el, hanem a bíróságtól más ítéletet kért, azért a király a vele együtt ítélező nemesekkel úgy döntött, hogy az alperes tizenkettedmagával tegyen a váradi káptalan előtt

10 MON. VAT. I/1. 44, 56, 63, 71, 79, 85. MÓDY 1997–1998. 226.

11 Magyar Országos Levéltár (a továbbiakban OL) Mohács előtti Gyűjtemény, Diplomatikai Levéltára (a továbbiakban DL) 30725 – 1382. szeptember 22. Az oklevél közlését ld. a cikk végén.

12 DL 36422. Általános keltezése: 1480–1490. július 27. között. Az adatot hozza, azonban nem hivatkozva le. BOROVSZKY 1901. 115.; CSÁNKI. 620.

tisztító esküt arról, hogy Peterdi János keresetében teljesen ártatlan. Ezen felül az eskü letevését követő tizenötödik napon szolgáltatasson igazságot jobbágysai felett a váradi káptalan emberének a jelenlétében.¹³ Ebben az oklevélben tehát négy peterdi illetőségű személlyel is találkozunk – mindkét oldalon egyaránt képviseltetvén magukat. Bár az oklevélben több, Peterdtől távolabb eső helynévből származó vezetéknev is szerepel, ennek ellenére Váncsod közelsége arra utal, hogy jelen esetben nem Köröspeterdről, hanem Mezőpeterdről volt szó.¹⁴

Bár az előző bekezdésben tárgyalt oklevelet neveztem az utolsónak, még mindig akadnak olyan oklevelek, amelyekben Peterdről van szó. Ez úgy eshetett meg, hogy ezekben az esetekben nem bizonyos, hogy a Mezőpeterd elődjének számító Peterdről van szó, vagy Köröspeterdről. Ezeket az okleveleket azért kell mégis számba venni, mert nem zárható ki, hogy egyik-másik mégis Mezőpeterdre vonatkozik. Van például egy 1514-ben kelt levél, melyet Vajai Ferenc írt vajai Imre váradi kanonoknak, amelyben helyzetjelentést ad több függőben levő peres ügyéről is, többek között említést tesz a *Petherd possessio*-ra vonatkozó oklevelekről is, és más Váncsodi Mátéval, Ártándival és Tordai Zsigmonddal folyó perekéről.¹⁵ Ez az adat azért módfelett gyanús, mert a már említett 1497-ben kelt „utolsó” oklevél egyik főszereplője éppen Váncsodi Máté. Ebben az esetben szinte biztos, hogy Mezőpeterdről van szó a sajnos eléggé szűkszavú és folytatás nélküli oklevélben. Annyi következtetést mindenesetre levonhatunk belőle, hogy valóban kismemesek lakták a falut, és az eddig említett Peterdi család mellett a Vajaiak is birtokosok voltak benne.

Egy másik, 1501-ben kelt oklevélben Halmosi Balázs szeretné jutalmazni hűségese ügyvédjét, Peterdi Jánost, aki a Halmosi Mihállyal szemben folytatott perben sikeresen képviselte őt és nővérét, ezért át szeretné engedni neki a Bihar megyei Boldogfalván bírt birtokrészét. Mivel Boldogfalva egy Debrecen tözsomszédságában fekvő falu volt a középkorban,¹⁶ ami eléggé messze esett mindkét Bihar megyei Peterdtől, ebben az esetben nem tudom eldönteni, melyik Peterdről származhatott a jeles ügyvéd.

MEZŐPETERD A SZAKIRODALOMBAN

Mielőtt elkezdeném azoknak a műveknek az időrend szerinti felsorolását, melyekben szerepel Mezőpeterd, ki kell emelnem azt a két kézikönyvet, melyekhez a kutatás során is elsőként nyúltam, ezek pedig *Györffy Györgynek*, illetve *Csánki Dezsőnek* a történeti földrajzi művei voltak, melyekben az első lépések megtételéhez szükséges alapinformációkat megtaláltam.¹⁷

13 DL 10008, DL 26656 – 1497. augusztus 3. Az adatot ismeri JAKÓ 1940. 379. is.

14 Az adatot ismeri JANKOVICH B. 1996. 314. is.

15 DL 73360 – 1514. május 28. (A kaposmérői Mérey család levéltára, Q 132)

16 CSÁNKI I. 597. Az újabb régészeti kutatások azonban azt is feltételezik, hogy Boldogfalva egyenesen a későbbi Debrecent alkotó egyik kisebb falu volt.

17 GYÖRFFY I. (1963) 586., 654., illetve CSÁNKI I. 620.

Elsőként *Lipszky János* 1806-ban, illetve 1808-ban kiadott nagyszabású térképgyűjteményét kell megemlítenem, amely műfajánál fogva kilóg a többi történeti-földrajzi munka sorából. A megfelelő térképen Mezőpeterdet több vízfolyás is határolja egy majdnem szabályos téglalap formájában, melynek keleti oldala nyitott, itt ugyanis az Ölyvös kanyargós medre fut. Két erdős területet is jelöl a térkép, egyet Mezőpeterd északi határában, egyet pedig délen. Ugyanezekben a részeken jelöl egy-egy mocsaras területet is.¹⁸

Fényes Elek az egész országot feltérképező geográfiai munkájában csak a 19. század közepi állapotokat festi le, Mezőpeterd múltjára vonatkozóan, illetve a domborzati viszonyokat illetően nem ad a jelen cikk számára hasznosítható információkat.¹⁹

Osváth Pál 1875-ben sok, a térképes azonosítás szempontjából is fontos adattal szolgál Mezőpeterdről. Tőle tudjuk meg többek között, hogy egy az 1730-as években keletkezett összeírásban Mezőpeterd már pusztaként szerepel – ami a török megszállás okozta pusztítások fényében nem számít olyan meglepő ténynek –, az azonban már érdekesebb adat, hogy „...*a hagyomány szerint a régi falu a mostani falu tövében Váncsod felől azon a helyen feküdt, mely ma Pusztának nevezetik.*”²⁰ Az ő leírásából értesülünk arról is, hogy egy 1773-as összeírás említése szerint, a középkori Mezőpeterd határjárásában is szereplő, „...*hajdan a határt átmetsző Ölyvösön vízimalom volt.*”²¹ Ez az adat arra enged következtetni, hogy az Ölyvösön a középkorban is működhettek vízimalmok, csakúgy, mint a korszakban még sok más vízparti településen. A Mezőpeterddel határos Szomajomról pedig azt tudjuk meg, hogy „*E pusztulások után* (ti. 1648 előtt, illetve 1659–60-ban Seidi dúlásakor) *Szomajom, – hol a Vertán Andrásné tagja közepén, a Klastrom dűlőben az Ölyvösnek Peterd felől eső partjáról a klastrom alapfalai csak az ötvenes években hordattak szét (...) többé aligha épülhettek fel.*”²² Ez az adat azért elgondolkodtató, mert a szomajomi kolostorról eddig nem kerültek elő írott források, így épülésének korát sem tudjuk megállapítani, viszont ha állt volna már az 1382-ben végzett határjáráskor, tökéletes tájékozódási pontnak kellett volna bizonyulnia – tehát mindenképpen említeni kellett volna. A kolostor így nagy valószínűséggel a 14. század legvége után épülhetett, legkorábban a 14–15. század fordulóján. Módy György említi egy feltehetően a 12. század végén felépült nemzeti monostort, ami a tatárjáráskor elpusztul és a későbbiekben sem hallunk róla²³ – ez a forrás azonban értelemszerűen egy másik, korábbi épületre vonatkozik.

Végül, de nem utolsósorban, *Osváth Pál* a település nevére, névadására hoz elképzeléseket, miszerint a község egyik védőszentje, Péter nevéből származik az elnevezés, hozzáragasztván egy *-d* képzőt, míg a Mező- pedig megkülönböztető név a mai Pusztapeterdtől²⁴ – mivel a település sík területen feküdt.²⁵

18 LIPSZKY 1806. 423. pagus Tab. V. R 46. LIPSZKY 1808. XXXIX. – Bihar vármegye. Q-R 46.

19 FÉNYES 1851. 230.

20 OSVÁTH 1875. 293.

21 OSVÁTH 1875. 293.

22 OSVÁTH 1875. 293.

23 MÓDY 1981. 107.

24 A már említett Váncsod felé eső, *Osváth Pál* által a középkori Peterd falunak tartott pusztája helye.

25 OSVÁTH 1875. 292.

Bunyitay Vince a váradi püspökség történetét dolgozta fel 1883 és 1884 között megjelent háromkötetes művében. Mint tudjuk, Peterd első említése éppen a váradi püspökség gabonadézma beszédéhez kapcsolódik. Bunyitay Vince művében szerepel több peterdi illetőségű ember is, az egyik bejegyzés egy egész családról szól – Peterdi Gelértről, Jánosról, Domonkosról, Miklósról, Andrásról és Gáborról –, akik eladták malombeli részüket. Mivel azonban ez a jogi ügylet a Tótteleken (Vizes-Gyán táján, a Sebes-Körös mellett) levő malomról szól, szinte biztosra vehetjük, hogy a másik Bihar megyei Peterd (a továbbiakban Köröspeterd néven) lakosairól van szó.²⁶ A másik említés Mezőpeterdi Bodó Ferencről szól, aki 1546-ban egy birtokper ügyében tart vizsgálatot mint királyi ember.²⁷ Bunyitay Vince tesz említést elsőként Fegyvernekpeterdről, azaz ő már biztosan találkozott a jelen cikkben közölt határjáró oklevéllel.²⁸ Magáról Peterdről annyit ír, hogy a megyében három ilyen nevű település is volt: egy a Körös mellett (Köröspeterd), illetve Mezőpeterd és Fegyvernekpeterd. A falvak térképes azonosítását segíti azon adata, miszerint a kettő közül Mezőpeterd feküdt északabbra, Fegyvernekpeterdtől nyugatra a Szent Tamás útja nevezetű út vezetett, keleti oldalán Buzás falu (Guszár) feküdt, délen pedig a Tekerőér folyt.²⁹ Ezeket az adatokat minden bizonnyal a határjáró oklevél értelmezéséből nyerte, bár némelyik elnevezés abban nem szerepel, így például sem a Szent Tamás útja, sem Buzás; előbbi az eredeti oklevélben Szent János újaként szerepel, míg az utóbbi adódhat Guszár félreolvasásából is.

Bunyitay Vincétől értesülünk arról is, hogy Mezőpeterd középkori temploma a Szentháromság tiszteletére volt szentelve, falai pedig 1743-ban még álltak.³⁰ Ha elfogadjuk Osváth Pál elméletét Peterd névadására vonatkozóan, akkor a falu az elnevezését még egy korábbi templomról kaphatta, vagy mindkét Peterdnek volt egy temploma, esetleg patrocíniumváltás következett be, ami a tatárjárás után és a telekpusztítások időszakában koránt sem számított egyedülálló esetnek. Végül a legvalószínűbb az, hogy a Bunyitay Vince által említett templom nem a középkori, hanem annál egy későbbi, „feudális kori” templom, mely a török pusztítások utáni újranépesedés során épülhetett fel.

Borovszky Samu szemmel láthatóan Osváth Pál művét vette alapul 1901-ben megjelent munkája megírásakor, melyben Magyarország vármegyéit és városait ismerteti. Ő is leírja, hogy „*e község hajdan nem a mostani helyén, hanem odább, Váncsod felé, a »Pusztá« nevű dűlön feküdt.*” Ő is két községnek írja le 1382-ben az egymás mellett fekvő Mezőpeterdet és Fegyvernekpeterdet, és ismeri az 1485-ből származó adatot is, amelyben már csak a mai nevén szerepel a falu, Mezőpeterdként.³¹

26 BUNYITAY 1883–1884. 172. Tótteleket valószínűleg ennek az adatnak az ismeretében helyezte Engel Pál a középkor végi Magyarországról készített térképén (ENGEL 2002.) Mezőpeterd határába, ami véleményem szerint nem helytálló, mivel az az azonosításhoz felhasznált oklevél alapján a fent is említett Köröspeterdre vonatkozik.

27 BUNYITAY 1883–1884. 179.

28 BUNYITAY 1883–1884. 112.

29 BUNYITAY 1883–1884. 285.

30 BUNYUTAY 1883–1884. 285.

31 BOROVSZKY 1901. 115. Vö. a 12. lábjegyzettel!

Szintén hasznos információkat tartalmaz *Jakó Zsigmond* Bihar megyéről szóló, annak történetét a török korig feldolgozó, 1940-ben napvilágot látott átfogó műve. Adattárában felsorakoztatja az 1382. évi határjárás földrajzi neveit, az oklevelet tehát ő is ismerte, azonban Fegyvernekpeterdet illetően téves következtetésre jut, vagy legalábbis nem fogalmaz egyértelműen és világosan, amikor azt írja, hogy Fegyvernekpeterd Mezőpeterd korábbi neve volt, hiszen a határjáró oklevélből egyértelműen kiderül, hogy két különálló, egymástól határjelekkel is elválasztott, egy időben létező településről van szó. Jakó Zsigmond véleménye szerint Fegyvernekpeterd lakói a korai bihari földvár várispánságának katonáskodó népelemeihez tartoztak, akik fegyveres szolgálatuk révén emelkedtek a nemesség körébe.³²

A Hajdú-Bihar megye területén régészeti felmérést és azonosított 9–13. századi lelőhelyeket *Mesterházy Károly* gyűjtötte össze 1973-ban és 1974-ben megjelent két tanulmányában.³³ Ő mindössze két darab cserép³⁴ alapján azonosította terepbejárással az Árpád-kori falu nyomait, amit a 11. századra keltezett³⁵ – ezt azóta a feltárások is igazolták. Véleménye szerint „*A Mezőpeterd templomától délkeletre, kb. 800 méterre fekvő egykori település (86. lelőhely) valószínűleg nem volt önálló falu, hanem csak Mezőpeterd része, mivel a felszíni leleteket csak kis területen találtuk meg.*”³⁶ Tanulmánya összefoglaló táblázatában pedig már kérdőjelesen 10. századnak – azóta ez szintén igazolásra került – határozza meg a Mezőpeterd területén begyűjtött régészeti leletek korát, megjegyezve, hogy a településtörténet nem értékelhető.³⁷ Mesterházy Károly valószínűleg a mind a régészeti leletek, mind a levéltári források gyér száma miatt nem szerepelteti Mezőpeterdet a megyéről készült összegző térképen sem.

A Hajdú-Bihar megyei települések középkori történetét számos tanulmányában feldolgozó *Módy György* több cikkében és tanulmányában is említi Peterdet. A tanulmányokban feldolgozott települések írásos forrásokban való jó ellátottsága mellett az egyetlen hasznosítható okleveles adattal rendelkező Peterdet általában csak egy-két sornyi terjedelemben említi, kevés konkrét adatot felsorakoztatva, inkább a falu birtokos családjának köznemesi jogállására és helyi származására hívva fel a figyelmet.³⁸

Végül *Kálnási Árpád* írásáról kell megemlékezni, aki 1982-ben összegyűjtötte Mezőpeterd földrajzi neveit, főleg a 19–20. századi forrásokra, illetve a néprajzi gyűjtésből származó adatokra támaszkodva, de a Jakó Zsigmond által a középkori határjáró oklevélből kigyűjtött neveket is beemelve a cikkbe. Sajnos a középkori nevekhez nincsenek újabb adatok a későbbi korokból, de a külterületek nevei és a dűlőnevek így is sok információt szolgáltatnak a falu környezetével kapcsolatosan.³⁹

32 JAKÓ 1940. 66., 320.

33 MESTERHÁZY 1973. MESTERHÁZY 1974.

34 A katalógusban a VII. táblán szerepelnek 7–9. számokon. (A szövegben említett két darab cserép helyett három látható a táblán.)

35 MESTERHÁZY 1974. 220.

36 MESTERHÁZY 1974. 227.

37 MESTERHÁZY 1974. 260.

38 MÓDY 1995–1996. 183.; MÓDY 1997–1998. 228., 237.; MÓDY 2000. 41.

39 KÁLNÁSI 1982.

A KÖZÉPKORI HATÁRJÁRÁSOK

A középkori oklevelek egyik fontos alcsoportját képezik a határjáró oklevelek, amelyekből a birtokos családokra és a környező települések neveire, illetve a terület domborzati viszonyaira vonatkozóan juthatunk értékes adatokhoz.

A falvak határai akkor alakultak ki, amikor kialakult a szilárd településhálózat, azaz a belterületek korlátozott helyváltoztatása leállt, megszületett a szilárd településmag, amihez járulékosan csatlakoztak a külterületek, az egyéni birtoklású és művelésű parcelák, illetve a közös használatú földek, amelyek a falu lakóit együttesen, mint faluközösséget, földközösséget illettek meg. Ez a folyamat a helyi viszonyoktól függően a 12–15. század között zajlott le, és elsősorban a határ vízrajzi, domborzati adottságaihoz, illetve a szomszédos települések egymástól való távolságához igazodott. Szabálytalan határforma ott alakult ki, ahol a terület századokon át letelepülésre vagy mezőgazdasági művelésre alkalmatlan volt.⁴⁰ A falvak általában már a 12. század végére rendelkeztek állandónak feltűnő határjelekkel, mivel számos később keletkezett oklevél említi régi határokat.⁴¹ A határok kialakulása és megszilárdulása után főleg a 13–14. században voltak jellemzőek a birtokosítások, egyedül az Alföldön lehetett szabadon terjeszkedni, ahol csak a vizek szabtak határt a sztyeppés éghajlatú hatalmas egybefüggő sík területen.⁴²

Fontos megemlíteni, hogy ezekben a meghatárolásokban – így Fegyvernekpeterd esetében is – általában birtokhatárról van szó, nem pedig faluhatárról, jogilag azonban ez nem hozott semmiféle változást, a formulák mindkét eljárás során ugyanazok voltak. A határjárás egy közhitelű cselekményeket védő személy, általában a poroszló vagy az ispán jelenlétében, valamint a királyi, illetve a hiteleshelyi kiküldött emberek, a szomszédok és határosok, illetve más derék és idős, a határokat jól ismerő emberek közreműködésével zajlott. A maghatárolás mindig egy folyamatos határvonalat jelentett, aminek a mezsgyéjén végig lehet menni. Ez a mezsgye lehetett egy folyamatos barázda vagy egy árok (*meta continua*), de jelölhették bizonyos távolságokban hagyott jelek is, például gödrök, kutak, rókalyuk, egy-egy jellegzetes formájú, nagyságú vagy fajtájú fa, fába vésett különböző jelek, keresztiek vagy főleg mesterségesen létrehozott halmok (*cursualis meta*), mint valószínűleg Fegyvernekpeterd esetében is. Több határ szögletében több földhányást emeltek, mindegyikre egyet – erre a jelenségre szintén találunk példákat Peterd esetében is. A folyók, patakok esetében általában az eszmei közép volt a határ, ami mindkét parttól egyforma távol volt, a határjel természetesen ilyenkor is a parton hagyott földkupac volt. Nagyobb folyóknál előfordult, hogy az időközben új mederbe terelődött folyónak a régi medre maradt a határ.⁴³ Az Ölyvös esetében számos ilyen régi, kiszáradt medret lehet felfedezni a későbbi térképeken, ezért ez jelentősen megnehezíti a folyó 14. század végi medrének az azonosítását.

40 MAKSAY 1971. 133., 135.

41 SZABÓ 1969. 107–108.

42 MAKSAY 1971. 65–66.

43 SZABÓ 1969. 108–116.; TAKÁCS 1987.

A KÖZÉPKORI FEGYVERNEKPETERD ÉS MEZŐPETERD HATÁRAI

1. A határjárást elrendelő oklevél

A már többször hivatkozott határjárás tulajdonképpen a középkori Fegyvernekpeterdre vonatkozik, annak a meghatárolásáról ad pontos leírást, de az oklevélben szerepel Mezőpeterd is, és nincs kizárva, hogy a régészetileg is azonosított település tulajdonképpen nem is Mezőpeterd, hanem az annál – a névadás alapján legalábbis – talán korábbi Fegyvernekpeterd lehet. De a további gondolatok előtt nézzük meg közelebbről a már oly sokszor emlegetett két Peterd határait, közvetlen környezetüket!

1382. július 17-én Budán kelt I. Lajos királynak az az oklevele, melyben elrendeli Fegyvernekpeterd birtok határainak újráját, amelyet a birtokos Mezőpeterdi Domoikos fia János fia András kérelmezett a királytól, valószínűleg az idők folyamán megrongálódott határjelek és a pontos határok feledésbe merülése miatt. Ezért a király meghagyta a váradi káptalannak, hogy küldje ki hiteles emberét tanúként, és egy királyi kiküldött ember jelenlétében – aki vagy Petényi Mátyás, vagy Bojti Sebestyén, vagy Parlagi Mihály, vagy Bodonypercsi Bodony fia Demeter, vagy Mezőpeterdi Marcell fia Lőrinc – szálljanak ki együtt az említett birtokhoz és egybehíván annak a szomszédait és határirtokosait, járják azt meg a régi határok mellett, szükség szerint újakat is emelve, mindezáltal elválasztva azt mások birtokjavitól. Mezőpeterdi Andrást pedig vezessék be újra a birtokába és annak tartozékaiba, hogy azokat immár örökre bírhasa a jog szerint is, az ellentmondókat pedig idézzék meg a királyi jelenlét bírósága elé.

2. A szomszédok, a környező falvak birtokosai

A kiszállás meg is történt Bojti Petényi Mátyás királyi ember és a váradi egyház Szent Megváltó⁴⁴ oltára rektorának, Pál presbiternek a személyében ugyanazon év szeptember 15-én, hétfőn, a meghatárolásról szóló oklevelet pedig két héttel később, szeptember 29-én foglalták írásba.⁴⁵ A határjárás alkalmából összehívták a szomszédokat és a határosokat, akik meg is jelentek, személy szerint Váncsodi Sándor fia János, ugyanezen János fiai: László, Dénes és Márton, Mezőpeterdi Marcell fiai: Demeter és Lőrinc, Panaszi Pázmány fiai: Miklós és László, valamint Toldi Miklós és György. Mezőpeterdet és a környező falvak birtokait tehát valóban helyi kismemesek kezében találjuk az Anjou-kor végén, a szomszédok között is vannak mezőpeterdi illetőségűek, egyiküket a királyi emberek között is felsorolták. A Váncsodiak Váncsodon és Guszárban voltak birtokosok,⁴⁶ a

44 A DL 30725 regesztájában tévesen Szent Sebestyén (*Sancti Sebastiani*) oltárként szerepel.

45 A DL 30725 regesztájában tévesen 1382. 09. 22 dátum alatt szerepel az oklevél, azaz egy héttel korábbi keltezéssel: *Datum quintodecimo die termini prenotati*. Mivel a határjárás szeptember 15-én zajlott (*feria secunda* (=hétfő) *post festum nativitatis Virginis gloriose Marie* (=szeptember 8.) *nunc preteritum*), ezért az attól számított 15. nap (a középkori szokás szerint az adott napot is, azaz 15-ét is beleszámolva) pontosan két héttel későbbre esik, azaz 29-ére hétfőre.

46 DL 26605 – 1439. július 8-án a család egyik ága bevezeteti magát a család másik ágától zálogjogon megszerzett guszári birtokrészbe; DL 26614 – 1454. július 19-én a család két ága pereskedik néhai Váncsodi Miklós hgyatékáért, azaz a Guszárban és Váncsodon bírt birtokrészeiért.

Panaszi Pázmányok is a környék több faluját bírták, így például a Peterddel/Peterdekkel határos Szomajomot, Szentmártont és Újlakot,⁴⁷ ezen felül az említett Panaszai Pázmány fia László pedig 1382 és 1383 között zólyomi ispán volt.⁴⁸ A Toldiaknak Nagyfaluban, Teleken, Szentmiklósban, Toldon, Tótiban, Orosziban, Gyantán, Szalontán, Csátfalván és Bátorban voltak birtokaik a megyében.⁴⁹ Az oklevélben felsorolt szomszédok között találjuk az Arany János által is megénekelt, erejéről híres katonát, Toldi Miklóst is, aki 1351 és 1390 között udvari vitéz volt,⁵⁰ testvére, Toldi György pedig bihari ispán volt 1377 és 1382 között, bár a határjárás időpontjában már éppen nem ő viselte ezt a hivatalt.⁵¹

3. Fegyvernekpeterd meghatárolása

Maga a határjárás délről indult, a Tekerőér (*Thekerewer*) mellől, ahol abból déli irányba a Kispéterfoka (*Kispeterfoka*) nevű meder fut; itt a Tekerőér északi partján két új halmot emeltek, egyet Szomajom (*Zomaion*) felé, egyet pedig Fegyvernekpeterd (*Ffeghuernekpeturd*) felé. Innen nyugat felé fordulva és igen hosszan előrehaladva a Szomajomihíd (*Zomaionihid*) új hídjának a térségéig, annak a Szomajom felé eső végében egy földhányást emeltek. Ugyanezen a részen folyik az Ölyvös (*Eulwes*) folyó is, ami mellett nyugati irányban hosszan haladtak, odáig, ahol abból északi irányba az Újmalomtő (*Wymolomthew*) patak ered, ami a Baglyas (*Baghlyas*) folyóba ömlik, és ezek a folyók, tudniillik az Ölyvös és az Újmalomtő, folyamatos határként választják el Szomajomot és Fegyvernekpeterdet. Azután átkelven a Baglyas folyón, nem túl sokat haladván nyugat felé, elértek egy úthoz, amit Szentjánosútjának (*Zenthianusutha*) neveznek, és itt két határhalmot emeltek, melyek közül az egyik Szomajomot, a másik Fegyvernekpeterdet választotta el. Majd átkelve ezen az úton, sokáig haladtak nyugat felé egy bizonyos patakig, ahol egy újabb halmot emeltek. Innen elég sokat haladva nyugati irányba a Nagyhalom (*Naghalom*) nevezetű dombig, annak nyugati oldalán három régi halmot találtak,

47 MÓDY 1981. 107., 112.; MÓDY 1997–1998. 235., illetve DL 38144 – 1323. október 14.; DL 44892 – 1458. július 28., 1458. szeptember 21.; DL 15388 – 1459. augusztus 1., 1459. szeptember 26.

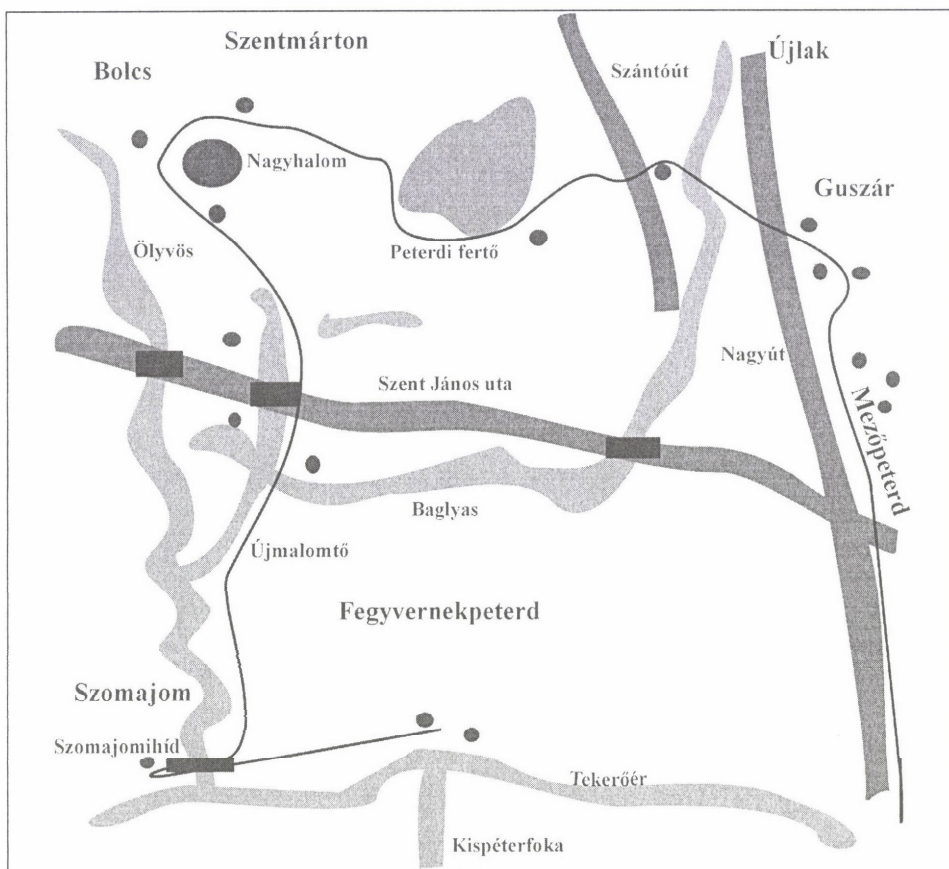
48 ENGEL Arch.-Gen. Hontpázmány nem 10. Szentjánosi ág. 3. tábla: Pázmány (panaszai). ENGEL Arch. II. 187.

49 DL 26619 – 1462. június 21. illetve MÓDY 1997–1998. 227.

50 ENGEL Arch.-Gen. Toldi (nagyfalusi, feketebátori, szalontai). 1351: sárosi alispán (1351. október 10-én – ANJOU V. 522, december 5-én – FEJÉR IX/2. 129); 1352–1354: pozsonyi várnagy (DL 48372 – 1352. április 20.; DF 225996 – 1354. október 11.); 1354: pozsonyi alispán [Meggyesi Simon pozsonyi ispáné] (1354. január 3. – FEJÉR IX/2. 359., I. 13. – Pozsony v. lt. 114., 115.); 1366–1371: gömöri ispán (DL 96415 – 1366. szeptember 28.; DL 5905 – 1371. február 10.); 1372–1373: zalai ispán (DF 243816 – 1372. november 19.); 1382–1385: szabolcsi ispán (DL 77865 – 1383. január 10.; DL 77920 – 1385. szeptember 9.) Vö. Wertner Mór: Adalékok Toldi Miklós életrajzához. Akadémiai Értesítő 1913. 172 sk. – 1365: *dominus Nicolaus comes de Thodi Ungarus*, a Fehér Kompanya egyik vezére – ADE. II. 625; 1387: *magister*, Darócot kapja – CSÁKY I. 154.; 1389: *magister Nicolaus. dictus Told*, speciális királyi kiküldött – DF 263364; 1390: *magister* – BÁNFFY I. 428.; 1390: Darócért cserében Bátort kapja – BÁNFFY I. 430.

51 ENGEL Arch.-Gen. 1377–1382: DF 278551 – 1377. augusztus 11.; DL 6946 – 1382. augusztus 19. Oklevéltudásai: DL 6713 illetve DL 6714 – 1380. június 26-án; királyi kiküldött: DF 263364 – 1389. augusztus 4. 1389. szeptember 9-én már Telegdi Miklós az ispán. Egyébiránt Toldi Miklós fiát is Györgynek hívták, lehetséges az is, hogy ő volt jelen Fegyvernekpeterd határjárásánál, bár véleményem szerint akkor említették volna ezt. Toldi Miklós fia György speciális királyi kiküldött: DF 263364 – 1389. augusztus 4-én; 1387: CSÁKY I. 154.; *magister*, Szalonta birtokosa – DL 28125 – 1398.

az elsőt Fegyvernekpeterdnél, a másodikat Bolcsnál (*Bolch*), a harmadikat pedig Szentmártonnál (*Zenthmarthon*), ahonnan jó nagy távolságot megtéve keleti irányba eljutottak a Peterdifertő (*Peturdiferthew*) nevű mocsárig. Ezen a mocsáron átkelve, annak keleti oldalán egy új halmot emeltek, ahonnan erre a részre már messziről érkezik egy Szántóút (*Zantowth*) nevű út, ami mellett egy új halmot emeltek. Azután innen jó nagy távolságban kelet felé haladva ismét érkezik egy Nagyút (*Naghwth*) nevezetű országút, aminek a keleti oldalán, bizonyos szántóföldeknek a végében három régi halmot találtak, amelyek közül az első Újlaknál (*Wylak*), a második Fegyvernekpeterdnél, a harmadik pedig Mezőpeterdnél (*Mezewpetherd*) volt. Mezőpeterdi András itt azt mondta, hogy az ő Mezőpeterd birtokának a határai egyenesen kelet felé húzódnak addig a hármás határhalm csoportig, amelyből az első Újlakot, a második Guszárt (*Gwzar*), a harmadik pedig Mezőpeterdet választja el, amely ponton Fegyvernekpeterd birtok határainak megjárása és az erről végzett írásos bizonyosságtétel befejeződött.

3. térkép: A Fegyvernekpeterd meghatározásáról készített térkép (a kis kerek teli pontok a határhalmok feltételezett helyét jelölik)

A HATÁRJÁRÁSBAN SZEREPLŐ FÖLDRAJZI NEVEK

A Fegyvernekpeterd határait megjáró oklevél igen gazdag földrajzi nevekben, melyeknek egy része geomorfológiai adatokat is tartalmaz. A kutatásaim során megpróbáltam ezt a gazdag „forrásadatbázist” bővíteni, azaz más forrásokban is megkeresni ezeket a neveket, ha említik még őket. A magyarországi középkori oklevelek publikációinak száma azonban sajnos még mindig nem bizonyul elegendőnek, így akadhat olyan publikálatlan és eddig nem kutatott oklevél, amelynek létezéséről nincsenek ismereteim – ennél fogva kimaradt a felsorolásból. A földrajzi nevekkal abban a sorrendben fogok haladni, ahogyan azt a határjárás is teszi. Sok esetben az adott településről eddig felkutatott források és megjelent írások összefoglalására szorítkoztam, ezekben az esetekben az 1382-es határjárás időpontját, illetve annak környékét vettem záró dátumnak. Az utolsónak meghagyott Mezőpeterdnek, illetve Fegyvernekpeterdnek a tárgyalását és az elnevezésekre, illetve azok eredetére vonatkozó gondolatokat külön alfejezetben fejtem ki.

Elsőként a *Tekerőér*-rel találkozunk, amelyet Győrffy György is említ történeti földrajzában egy út kapcsán: „A váradi-körösszei út egyik folytatása csehi mellett tartott Komádi felé, s talán ennek Tekerő menti folytatását említi Anonymus, bár a Tekerő sárretri környéke a XVIII. században járhatatlan volt.”⁵² Anonymus a Pannonia elpusztításáról szóló 50. fejezetben említi a Tekerőeret Árpád és a székelyek vonulásának útját tárgyalva a bihari vár ostroma előtt: „...*fluvium Cris in Ceruino Monte*⁵³ *transnata-verunt et inde equitantes iuxta fluvium Tekereu castra metati sunt.*”⁵⁴ A Tekerő a magyarózó lábjegyzet szerint Harsánynál, Biharban szakadt ki a Sebes-Körösből s Vésztfő és Szeghalom közt tért oda vissza. A Tekerőéről Osváth Pál is részletesebben írt munkájában, melynek éppen eme erényére – pontosabban szólva részletes és ma is helytálló vízrajzi megfigyeléseire – hívta fel a későbbiekben Papp Antal is a figyelmet.⁵⁵ Osváth Pál szerint Zsáka határán át, Kórógy felől érkezve Szöcsköd pusztá és Komádi határában folyik a Körösbe az általa Vén Tekerőnek nevezett ér, melyet az átkelésre alkalmas volta miatt szerinte még a honfoglaló ősök neveztek el *Jóúzás* (Jó úzás) vizének.⁵⁶ Ez utóbbit Győrffy György a Kis-Körössel azonosítja, melyből a Kutas, az Ölyves és a Tekerő erek szakadnak ki.⁵⁷ A folyó ma sajnos már nem létezik.

Kispéterfoka néven egy medret említ az oklevél, ami a Tekerőértől délre található, illetve abból indul ki. Valószínűleg egy kiszáradt patak medréről lehet szó, amiben éppen nem volt víz, nevét pedig talán annak a földterületnek a birtokosáról kapta, amelyen az említett meder végigfutott. Egy Herpályon házzal rendelkező Kis (*Parvus*) Péter ne-

52 GYÖRFFY I. (1963) 582.

53 Szarvashalom Békés megyében. CSÁNKI I. 564.

54 SRH I. 103.

55 PAPP 1978. 250–253.; PAPP 1960. 79.

56 OSVÁTH 1996. 138., 195., 270.

57 GYÖRFFY I. (1963) 570.

vű embert említ egy 1425-ben kelt oklevél,⁵⁸ aki talán azonos lehet a jelen oklevélben is szereplővel, hiszen csak 43 év telt el a két oklevél kiadása között. Kispéterfoka egyébiránt azon földrajzi nevek sorába tartozik, melyek kizárólag ebben az oklevélben fordulnak elő. A nevet egyébként valamilyen oknál fogva Jakó Zsigmond nem sorolja fel műve adattárában a határjáró oklevélből kigyűjtött földrajzi és településnevek között.

Szomajom a középkori Mezőpeterdhez legközelebb eső település volt, mely Módy György szerint már a 11. században létezett, mint a Hontpázmány nem egyik korai központja, erre utal a 12. század végén épült nemzeti monostora is.⁵⁹ A váradi püspökség tizedjegyzékében találkozunk először a nevével.⁶⁰ Módy Györgynek a pápai tizedjegyzékből és a telekszából kikövetkeztetett számításai szerint a 14. század közepén *Szomajom* 175 lelkes falu lehetett.⁶¹ Ekkortájt az innen nevezett földesúri család birtoka.⁶² A határjárás idején is a Panaszi Pázmányok birtokolták, korábbi vezető szerepét azonban ekkorra már régén elveszítette Bolcs mellett.⁶³

Szintén a határjáró oklevélben találkozunk *Szomajomihíd* új hídjával, amelyet ugyan más oklevél nem említ többet, viszont egy 1470-ből származó adat szerint *Szomajom*on vámot szedtek,⁶⁴ a vámszedésre pedig általában a hidak, gázlók, átkelőhelyek voltak a legalkalmasabb helyek. Ugyanakkor a teljesség kedvéért meg kell jegyezni, hogy ez a vámhely nem volt legális, ugyanis a középkori Bihar megye vámhelyeivel foglalkozó tanulmányában Iványi Béla az általa feldolgozott 1520-ból származó oklevél alapján megállapítja, hogy *Szomajom*ban se híd, se töltés nem volt, nem is volt ott vámhely, csak a birtokosok, Panaszi Pázmány Péter és Thuri László építettek oda egyet, hogy így jussanak – jogtalanul – több jövedelemhez.⁶⁵ Mindez persze nem zárja ki, hogy jó 150-200 évvel korábban volt ott egy valóban legális vámhely, hiszen híd biztosan állt *Szomajom*ban, és a vámszedés ténye is igazolható az írott forrással.⁶⁶

Az *Ölyvös* szinte az egyetlen olyan, az oklevélben említett folyó, mely ma is létezik csatorna formájában, egykori kacskaringós folyómedre pedig azonosítható a régi térképek és a műholdas felvételek alapján. Ezenkívül szerepel még két korábbi oklevélben is,

58 DL 9169 – 1425. október 25. A nagyszabású birtokfelosztó oklevél a Rozgonyi, a Tarkői és a Pásztói családok közötti ellentmondásokat tisztázta Érpály (Herpály), Kengyel, Szentkozmadamján, Újfalu, Andaháza és Szentdemeter birtokok felett (valamennyi a mai Berettyóújfalu területén feküdt a középkorban). MÓDY 1981. 96.

59 MÓDY 1981. 87., 107.

60 JAKUBOVICII 1926. 301.; MÓDY 1981. 91.; MÓDY 1995–1996. 181., 182.

61 MÓDY 1981. 93–94.

62 MÓDY 1997–1998. 238.

63 MÓDY 1981. 107.; MÓDY 1997–1998. 235.

64 DL 30469 – 1470. augusztus 12. Az oklevélben a valódi vámhelyek mellett felállított hamis vámhelyek miatt folyik pereskedés, de a *Szomajom*ban felállított vámszedőhelyet továbbra is fenntartják, mivel az nem tartozik ezek közé.

65 IVÁNYI 1905. 89. Az említett oklevél jelzete: DL 23348 – 1520. március 16.

66 *Szomajom*ot Módy György is felsorolja a környék 14. századi vámhelyei, illetve réves falui között. MÓDY 1997–1998. 231., 232.

az egyik 1329-ből való (*Wlues*),⁶⁷ a másik 1372-ből (*Wlves*), amikor a Mezőpeterdtől keletre eső Séptely falunál említik *Monyrouser* patakkaal egyetemben.⁶⁸ Az Ölyvös egyébként a Sebes-Körösnek a Berettyó felé tartó egyik mellékága.

Az *Újmalomtő*, illetve néhol *Újmalom-tó* néven említett vízről eddigi tudásom szerint nem maradt fenn más adat. Elsősorban a tévesen értelmezett kettős elnevezést szeretném tisztázni. Az átiratokban szereplő *Wymolomthew* nevet⁶⁹ egyes szerzők a jobban hangzó *Újmalom-tó* alakra javították át,⁷⁰ nem törődve az *ew* diftongus általánosan elfogadott *ő* hangként való ejtésével. A név(át)értelmezés helytelenségét az is alátámasztja, hogy az eredeti oklevélben az *Újmalomtő* nevű víz először *rivulus*-ként, másodsor *fluvius*-ként szerepel, melyek magyar jelentése ér, patak illetve folyó, de semmiképpen sem *lacus*, azaz tó! A -tő utótag hihető értelmezésére Jankovich B. Dénes hoz egy példát a Körös-vidék középkori vízrajzával foglalkozó cikkében, ahol a Körösnek egy 1479-es említéséről ír, amikor is *Keresthew* néven szerepel a folyó. Ugyanis az említett hely Nadány és Tarcsa között található, ahol a *Crisius Parvus* beleömlött a *Crisius Magnus*-ba, azaz a Kettős-Körös és a Sebes-Körös torkolatáról volt szó.⁷¹ Így értelmezve az *Újmalomtő* patakot/folyót, egy olyan vízfolyásra tudok csak gondolni, ami az oklevél tartalma szerint az Ölyvöst és a Baglyast kötötte össze, ilyen értelemben két ilyen nevű pontja is volt, amelyeken az említett folyókba beletorkollott. Az *Újmalom-* előtag pedig arra utal, hogy ezen két pont valamelyikén egy a 14. század második felében épített malom volt, amiről sajnos nincsen pontosabb tudásunk, mivel a Bihar megyei középkori vízimalmok – nem úgy, mint a középkori vámhelyek⁷² – nincsenek még feldolgozva.

A *Baglyas* folyóra Jakó Zsigmond és Módy György is hivatkoznak idézett műveikben: egy 1477. évi hatalmaskodási perben mint Bolcs földrajzi nevei szerepelnek a *Baglyas Fluvius* és a *Baglyas Rethē pratum* (kaszáló).⁷³ Ezen túl a Baglyas megtalálható a BmT 203 térképen is, valószínűleg erre hivatkozott Jakó Zsigmond is 75 000 térkép címen, amin pontosan ugyanez a két földrajzi név mint határrész szerepel a bócsi pusztán. Másfelől a mai Mezőpeterdet ábrázoló térképen is találkozzunk Baglyos és Nagy-Baglyos-dülő nevű külterületekkel, az előbbi a Mezőpeterd déli felétől keletre eső, az Ölyvös-főcsatornáig terjedő területet, míg az utóbbi a Mezőpeterdtől, illetve annak vasútállomásától északkeletre eső területet jelöli.⁷⁴

67 GYÖRFFY I. (1963) 570. A folyót említik még: ORTVAY 1882. 251.; JAKÓ 1940. 320.; JANKOVICH B. 1996. 310.

68 DL 28749 – 1372. augusztus 17.

69 JAKÓ 1940. 320.

70 KÁLNÁSI 1982. 268.

71 JANKOVICH B. 1996. 310.; DL 74621 – 1479. június 28.

72 IVÁNYI 1905.

73 JAKÓ 1940. 352.; MÓDY 1981. 109.; DF 223542 – 1477. november 10.

74 Hajdú-Bihar megye térképe, 1965. Gauss-Krüger vetület. L-34-32-A-c-4 – délkelet; L-34-32-A-d-3 – délnyugat; L-34-32-C-a-2 – északkelet; L-34-32-C-b-1 – északnyugat.

A *Szentjánosuta* névvel illetett utat csak ez a határjárás említi. Valószínűleg erre utalt Bunyitay Vince is, amikor a Peterdet nyugatról határoló Szent Tamás útjáról írt. Szent-János egyébként létező helyiség volt a középkorban, Várad közelében, attól északnyugatra feküdt, és a késő középkorban gyakran itt tartották a megyei közgyűléseket és ítélőszéket, míg a Keresztelő Szent János apátság mint hiteleshely állított ki számos oklevelet az egész középkor folyamán a megye számára.⁷⁵ A határjárás menetének azonosításában némileg problémát okoz, hogy Szent-János Peterdtől keletre esik, ezzel szemben az oklevél szerint akkor említik, amikor már hosszasan nyugat felé haladnak.

A *Nagyhalom* néven említett domb azonosítása szintén nehéz feladat elé állít, hiszen az Alföldön nem képez egyedülálló jelenséget egy-egy nagyobb halom, melyeket általában mesterségesen hoztak létre, és sokszor a korábbi régészeti korszakokra visszamenő (őskor, római császárkor, középkor – a kun népcsoporthoz köthetően) sírokat rejtenek magukban. Ezek a halmok akkor még sokkal magasabbak voltak, jobban láthatóak; mára sokukat teljesen elhordták, elszántották. Mindenesetre a Bihar megyére vonatkozó más oklevelekben is előfordul ez a megnevezés, általában nem is tulajdonnévként, hanem földrajzi kategóriaként, fogalomként. Így például Szentpéterszegnél, Gáborján határában is említenek 1520-ban egy *Nagghalom collis*-t,⁷⁶ ami ugyan nem lehetett olyan messze Peterdtől, de talán nem a Peterd kapcsán említett Nagyhalom. Az azonosítás szempontjából mindenesetre biztató, hogy Nagyhalom Peterdtől nyugatra esik, és ezen a tájékon határos egymással Bolcs, Szentmárton és Fegyvernekpeterd. Ugyanis ezen a környéken jelölnek a később készült térképek egy Péntek-halom nevezetű dombot,⁷⁷ az 1759-ben Mezőpeterdről készült térképen attól délnyugatra egy Bócs-halom nevezetű dombot,⁷⁸ míg az 1837-ben készített felmérésen szinte ugyanezen a területen egy Halom-sziget névvel jelölt területet találunk.⁷⁹

A középkori Bihar megyében több falu is viselte a *Bolcs* nevet. Abban a szerencsés helyzetben vagyunk, hogy a Peterdhez hasonló kisebb falvak gyenge forrásellátottságához képest Bolcs viszonylag gazdag középkori oklevelekben, illetve rá vonatkozó adatokban.⁸⁰ Módy György szerint Szomajommal egyetemben a Hontpázmány nem 11. századi központja volt. 1274-ben terra Bolcs hidaként említik először (a későbbiekben a két név felváltva szerepel, egymás szinonimájaként), ami a korabeli terminológia szerint arra utal, hogy még nem volt falu, inkább csak egy állandósult határok közötti pusztai földbirtok. A váradi püspökség 1291 és 1294 közötti tizedjegyzékében már egyházas

75 GYÖRFFY I. (1963) 667–668.; CSÁNKI I. 623.

76 JAKÓ 1940. 354.; DL 26681 – 1519–1520 körül.

77 III. katonai felmérés, 1892. Közép-Európa általános földrajzi térképének (1:200 000) szelvénybeosztása. Ungarn XXIV–XXV. 39–47. <http://Lazarus.elte.hu/hun/digkonyv/topo/200e/39-47.jpg>; 3. térkép. (2005. 07. 12.)

78 Bihar megyei Térképek (a továbbiakban: BmT) 65.

79 BmT 60.

80 A Bolcs történetére vonatkozó oklevelek hivatkozását ld. GYÖRFFY I. (1963) 604, illetve Módy György különböző tanulmányaiban: MÓDY 1981.; MÓDY 2000. 47.

helyként szerepel Bolcs, sőt, az egyik évben két falurészét is külön felsorolják, melyek a nemzetségen belül lezajlott cserék folytán birtokos családjaikról kapták a Barsa nembeli Apa után Apa-Bolcsa, illetve a Hontpázmány nembeli Ders után Ders-Bolcsa nevüket. A két falunak (vagy inkább csak falurésznek) azonban ekkor még biztosan csak egy temploma volt. A helyzet akkor kezdett bonyolódni, amikor a két család valamikor 1297 körül házasság útján rokoni kapcsolatba került, és megindult az egymáshoz egyébként is közel eső falvaknak – Bolcshidának, a valószínűleg a Berettyó túlsó partján fekvő Kétbolcsnak, illetve Szentmártonnak – a feldarabolása, zálogba adása, hozományba adása, és így tovább.⁸¹ A két Bolcs szerepel a pápai tizedjegyzékekben is,⁸² illetve különböző oklevelekben különféle neven, így Dersbolcsaként, Apabolcsaként, Sárosbolcshidaként. A határjárás idejében változatlanul a Hontpázmány, illetve a Barsa nemből leszármazott családok kezén találjuk.⁸³

A mára Berettyóújfaluvá összeöntött, annak déli részét képező *Szentmárton* a középkorban hol külön falu volt, hol a vele határos Bolcsnak a részét képezte, szorosan összefonódva annak a történetével. A Várad Regestrumban említik először 1213-ban,⁸⁴ tehát a tatárjárás előtt alapított falvak közé tartozik. Egy 1321-ben Bolcsért induló, Módy György által részletesen tárgyalt pereskedés során a Hontpázmány nem családjai osztzkodnak felette, ugyanis nem tudják, hogy a vele szomszédos Bolcshidától határral van-e elválasztva, vagy annak részét képezi-e?⁸⁵ Valószínűleg az utóbbi lehetett a valóság, mivel rá két évre már az oklevélben pusztabirtokként feltüntetett Szentmárton elválasztásáért pereskednek, illetve halasztanak pert. Módy György szerint – hihetően – ez azért történhetett meg, mert a kérdéses időpontig Bolcs volt a Hontpázmányoknak a közös őstől örökölt birtokadománya, amin valamikor a 11–12. század folyamán kialakult Szentmárton, önálló templommal, de a tatárjárás okozta pusztulása során csak lassan és nehezen népesedett be újra, amikor is területét újból Bolcshoz számolták, azaz a két falu külső határát korábban nem választották el egyértelműen.⁸⁶ Szentmárton egyébként ekkor (az 1320-as években) 90 fős falu lehetett, míg Bolcs 110 lelket számolhatott.⁸⁷ A per után valószínűleg önállósult település szerepel az 1334–1337 között beszedett pápai tizedjegyzékekben is,⁸⁸ 1388-ban pedig a Panaszi Pázmányok kezén találjuk.⁸⁹

A *Peterdifertő* névvel illetett mocsár esetében abban a szerencsés helyzetben vagyunk, hogy bár az elnevezés csak ebben az oklevélben fordul elő a középkor folyamán,

81 DL 38126 – 1274.; JAKUBOVICH 1926. 223., 298–299., 358.; MÓDY 1981. 87., 90–92.

82 MON. VAT. I/1. 42, 56, 73, 79, 86. MÓDY 1997–1998. 226.

83 A különböző elnevezések rendbetételére szintén a Bolcs középkori történetével részletesen foglalkozó Módy György vállalkozott, a részleteket és az oklevelek jelzeteit ld. ott. MÓDY 1981. 107.; MÓDY 1997–1998. 235.

84 KARÁCSONYI-BOROVSKY 1903. 163. (262§); MÓDY 1995–1996. 169., 176.

85 DL 38141 – 1321. február 9.; MÓDY 1981. 92.; MÓDY 2000. 47., 53.

86 DL 37180 – 1323. szeptember 5.; DL 38144 – 1323. október 24.; MÓDY 1981. 92.

87 MÓDY 1981. 94.

88 MON. VAT. I/1. 65., 71., 79., 86.; GYÖRFFY I. (1963) 669.

89 JAKÓ 1940. 351–352.; MÓDY 1981. 107.

neve fennmaradt a későbbi idők folyamán is és megőrződött egy térképen. Szinte ez az egyetlen olyan, a határjárás során felsorolt földrajzi név, amelynek pontos helyét ismerjük, mivel a neve ugyanebben a formában fennmaradt. Ezen a ponton lehet megfogni, hogy a határjárás által felvázolt kép és a valóság mennyiben fedik egymást. A határjáró oklevél leírása szerint ugyanis a Peterdifertő Fegyvernekpeterdtől keletre, északkeletre keresendő, az 1759-ben készült térképen⁹⁰ pedig Szent Márton puszta keleti részén, a bócsi pusztától északkeletre, Szomajom pusztától nyugatra, Peterd külterületétől pedig délnyugatra jelölik. Eszerint a középkori Fegyvernekpeterd a mai Mezőpeterdtől délebben feküdt, ami teljesen ellentmond Osváth Pálnak és Borovszky Samunak azon megalapításával, miszerint a középkori Peterd a mai Puszta nevű területen állt, Váncsod felé, ami a mai Mezőpeterdtől északkeletre esik. Ez az állítás csak akkor fogadható el, ha itt a középkori Peterd alatt a középkori Mezőpeterdet értjük, és nem Fegyvernekpeterdet. A tisztábban látást a határjárásról készített vázlatnak és a különböző későbbi térképeknek az összevetése segítheti elő, amit jelen felsorolás végén meg is fogok ejteni.

A határjárás során *Szántóút* névvel illetett földút, mely Peterd keleti határában futott, mára sajnos azonosíthatatlan. Nevéből fakadóan itt egy olyan alacsonyabb rangú útról lehetett szó, mely a falu szántóföldjeinek határában futott, és amelyet csak a környékbeliek használtak mezőgazdasági munkáik végzése során, hiszen nem messze ettől az úttól futott a másik, országosan is használt „nagy út”, melyről mindjárt szó lesz. A Szántóút tehát ismét egy olyan név a földrajzi jelenségek között, amely csak ebben az oklevélben fordul elő Peterd kapcsán.

A kelet felől érkező *Nagyút* nevű országút az oklevél szerint kelet felől határolja Peterdet, ami a ma is létező Nagyvárad–Debrecen úttal azonosítható, ha elfogadjuk azt a feltételezést, hogy – mint az országban más területeken is – nagy valószínűséggel a középkori fő útvonalra épült rá a mai. A két nagy központot összekötő útnak a következő települések a főbb állomásai keletről nyugat, illetve délről észak felé haladva: Nagyvárad–Bors–Ártánd–Mezőkeresztes–Mezőpeterd–Berettyószentmárton–Berettyóújfalú–Derecske–Sáránd–Mikepércs–Debrecen.⁹¹

Újlak egy mára már elpusztult középkori települése volt a megyének, mely Módy György szerint a Hontpázmányok két korai központjának, Bolcsnak és Szomajomnak a kirajzásából, azok nagyhatárában jött létre.⁹² A falut a Várad Regestrumban említik először 1213-ban,⁹³ majd Peterdhez hasonlóan a várad püspökség tizedjegyzékében szerepel újra 1291 és 1294 között valamikor – ekkoriban Hontpázmány nembeli Szalók ispán tulajdonát képezi.⁹⁴ 1310-ben és 1334-ben osztozkodnak rajta birtokosai, először

90 BmT 65.

91 OSVÁTH 1996. 41–42.

92 MÓDY 1981. 87.

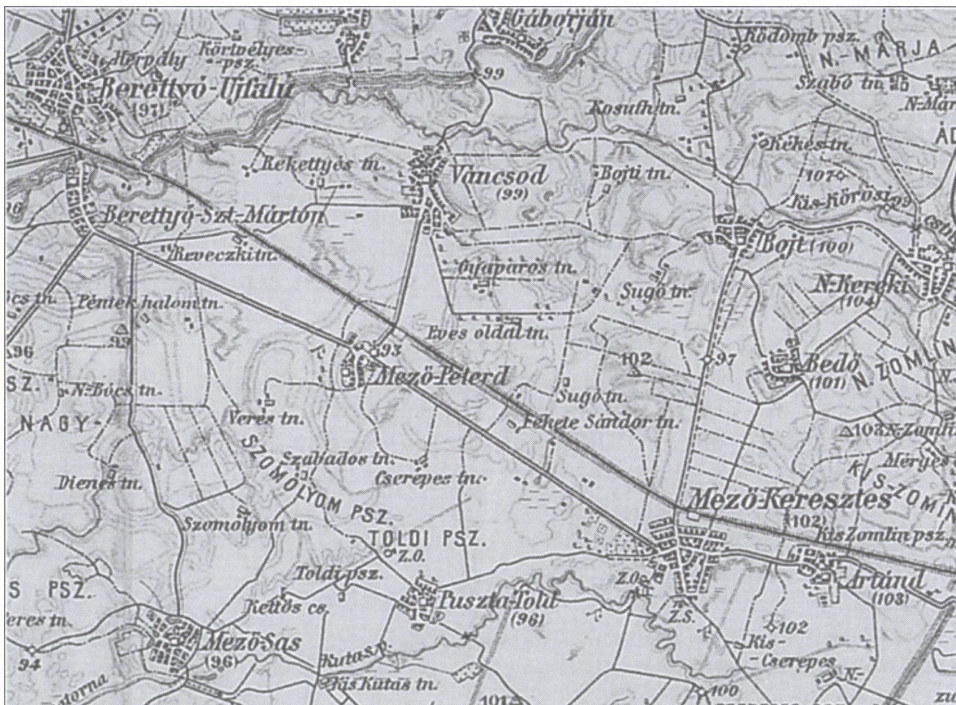
93 KARÁCSONYI–BOROVSKY 1903. 168. (270§); MÓDY 1981. 86.; MÓDY 1995–1996. 169.

94 JAKUBOVICH 1926. 223., 299.; MÓDY 1995–1996. 176., 182.; MÓDY 1997–1998. 229.; MÓDY 2000. 49., 53.

az azonos nembeli Mikó fiai,⁹⁵ másodjára a Barsák és a Panasziak, akik a környék több faluját is közösen birtokolták, többek között a már tárgyalt Bolcshidát is. Utóbbi család birtokolja a falut a határjárás idejében is.⁹⁶

Guszár Újlakhoz hasonlóan 1213-ban szerepel először a Váradi Regestrumban, ekkor szintén Hontpázmány nembeli Szalók ispán birtoka.⁹⁷ A váradi püspökség tizedjegyzékében is felsorolják a többi eddig tárgyalt településsel együtt.⁹⁸

A középkori *Mezőpeterd* és *Fegyvernekpeterd* tárgyalására már korábban sor került, az itt felsorolt településeknél sokkal részletesebben. Most azonban arra az egy dologra térek rá, amivel még adós a jelen cikk: az eddig összegyűjtött és leírt adatok értelmezésére!

4. térkép: Mezőpeterd és környéke a III. katonai felmérésen (1892)

95 DL 38140 – 1310. november 3.; GYÖRFFY I. (1963) 680.; MÓDY 1981. 92.

96 DL 38144 – 1323. október 14.; MÓDY 1981. 92., 107. MÓDY 1997–1998. 229.

97 KARÁCSONYI-BOROVSZKY 1903. 168. (270§); MÓDY 1981. 86.; MÓDY 1995–1996. 169., 176., 182.; MÓDY 1997–1998. 229.; MÓDY 2000. 49., 53.

98 JAKUBOVICH 1926. 223., 298.; GYÖRFFY I. (1963) 620.

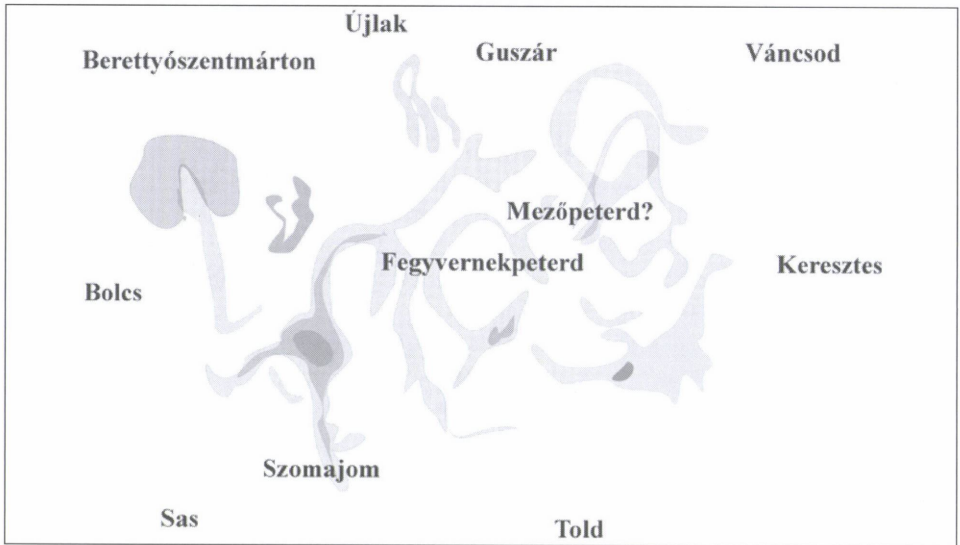
VÉGKÖVETKEZTETÉSEK

Mint arra már az előző fejezetben is többször utaltam az egyes földrajzi nevek azonosításának megkísérlésekor, a megfeleltetés sajnos még ilyen pontos leírás és ugyan később keletkezett, de részletes térképek birtokában is csak részben, vagy egyáltalán nem lehetséges több évszázad távlatából. A határjáró oklevél feldolgozásakor ugyanis azzal a furcsa jelenséggel találkoztam, hogy egyes esetekben szinte pontosan el lehetett helyezni a térképen az egyes helyneveket, máskor viszont pont az ellenkező oldalon voltak keresendők a települések az oklevél leírása szerint, mint ahogyan valójában a térképen láthatóak voltak. Mintha egy függőleges tengely mentén tükrözték volna az egész térképet! Így például Újlak és Guszár a határjárás útvonulatát követve, amely délről indul és az óramutató járását követi, a leírás végén kerülnek említésre, amikor már jó ideje kelet felé haladnak, és valószínűleg azon az oldalon is vannak, mivel csak így zárul be a határ, noha a térképeken mindig Mezőpeterdtől nyugatra, északnyugatra vannak ábrázolva. Az oklevél szerint tehát délkeletre, de legalábbis keletre kellene feküdniük, ami teljességgel lehetetlen. A jelenség azért okoz fejtörést, mert mondhatnám, hogy az írások és a határjárók néha összekeverték az irányokat, hiszen az *oriens* és az *occidens*, azaz a kelet és a nyugat hangzásuk alapján is könnyen felcserélhetőek, amire egyébként még a jelen határjáró oklevél egyik 18. századi másodpéldányában is akad példa.⁹⁹ Ez viszont nem egyeztethető össze azokkal a jelenségekkel, amelyek tényleg „a helyükön vannak”! Hiszen a Nagyhalom, ami akár a Péntek halommal, akár az annál kisebb Bócsi halommal (ez a kevésbé valószínű) azonosítható, pontosan ott van a BmT 65. számú térképen, ahol azt a határjáró oklevél is meghatározza, azaz Szentmárton, Bócs és Mezőpeterd területének találkozási pontjánál, és még a Baglyos névvel illetett terület is keletre esik tőlük, bár ez az oklevélben mint folyó szerepel, nem pedig mint mocsaras ártér, ahogyan a térképen van ábrázolva. Viszont ebben az eddig világosnak tűnő esetben is akad már egy pont, ami nem egyezik: a Peterdi fertő az oklevél szerint keletre esik, míg a térképen az azonos névvel illetett mocsár északnyugatra található.

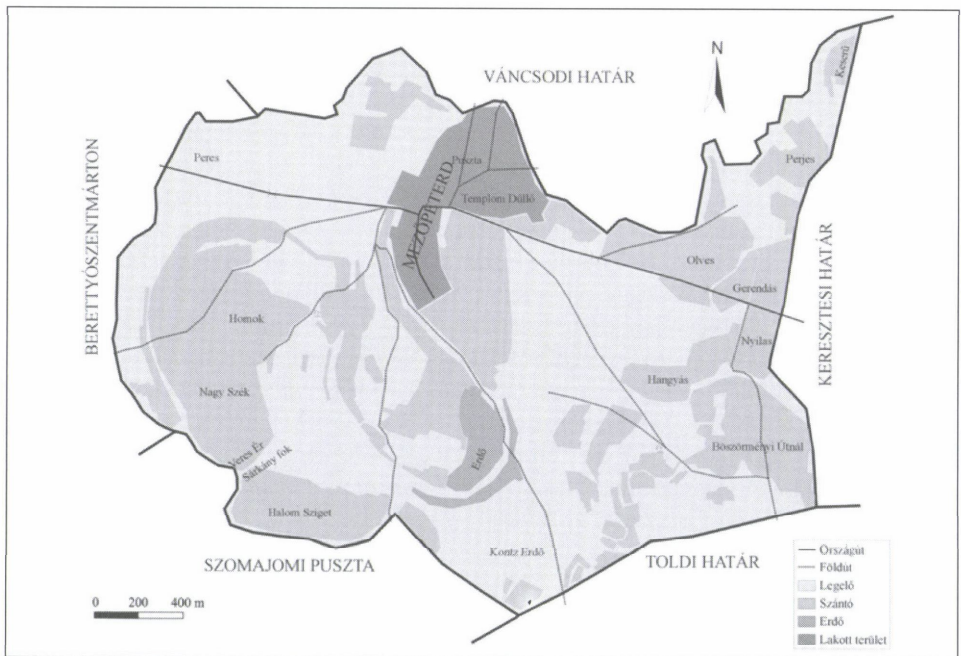
Szintén beazonosíthatatlan a Fegyvernekpeterd–Mezőpeterd–Újlak találkozási pont és az ezektől még keletebbre levő Újlak–Guszár–Mezőpeterd közös határhalmok helye, mivel mint már említettem, ezek nem kelet felé, hanem nyugaton keresendők a térképek tanúsága szerint. Ugyanígy Szomajomnak is Fegyvernekpeterdtől nyugatra kellene lennie az írott forrás szerint, ennek ellenére az egyik térképen¹⁰⁰ kelet felé jelölik! Itt sajnos a térkép nem egyértelmű, hiszen a többi térképen Szomajom, illetve Szomajom pusztja mindig Peterdtől nyugatra, délnyugatra van jelölve.

⁹⁹ DL 25152. Peterdifertőt a Szentmárton, Bolcsot és Fegyvernekpeterdet egymástól elválasztó határhalmoktól nyugatra helyezi kelet helyett.

¹⁰⁰ BmT 65.

5. térkép: Mezőpéterd és környéke a 14. században a különböző térképek alapján¹⁰¹

6. térkép: A BmT65 alapján készített térkép¹⁰²

101 A határjárásról készített vázlatot a szerző készítette a BmT 65 és a III. katonai felmérés segítségével.

102 A térképet Szilágyi Krisztián Antal készítette.

Az égtájak és az irányok problematikája felvet egy újabb kérdést, amelyre ki szeretnék térni. Ugyanis ha a határjáró oklevelet figyelmesen olvassuk és megpróbálunk rajzolni mellé egy vázlatot,¹⁰³ akkor azt vesszük észre, hogy a határjárók szinte sosem haladnak északi vagy déli irányban, mindig egy horizontális tengely mentén haladnak először kelet, majd utóbb nyugat felé. Véleményem szerint itt a hosszasan való (*satis longum spatium/per bonum spatium*) kelet, illetve nyugat felé haladás azt jelenti, hogy az ezen égtáji irányban levő oldalon voltak éppen, amibe természetesen a vertikális irányban való mozgások is beleértendőek, de a középkori emberek számára ez úgy tűnik egyértelmű volt, mert külön nem emelték ki. Ha ugyanis csak horizontális mozgásokat rögzítettek volna a vázlatukon, képtelenség lett volna bármit is körbehatárolni, legfeljebb egy hosszú, keskeny vízszintes szalag jött volna ki, amely telekforma egyébként tömegében fordul elő folyók és árterületek partján,¹⁰⁴ de a jelen esetben semmiképp sem lehetséges, hiszen a környező, fixen létező települések sem engedik meg az ilyen határokat. Arra, hogy a középkorban más volt az emberek térlátása, mi sem jobb példa, mint az utókorra maradt első határjárási vázlat 1488-ból, mely talán a délvidéki Mihalovez határjárásakor készült. A rajz feltehetően egy helyszíni vázlat, mely a bizottsági határjárás jegyzőkönyvi kiegészítéseképpen készülhetett, mintegy emlékeztetőül az oklevél megfogalmazásához. Ez tehát nem alaprajzi vázlat, hanem egy útvonalvázlat, de mint ilyen is, sokat elárul felépítése a középkori térbeli gondolkodásról, azaz pontosabban annak a maitól eltérő voltáról.¹⁰⁵

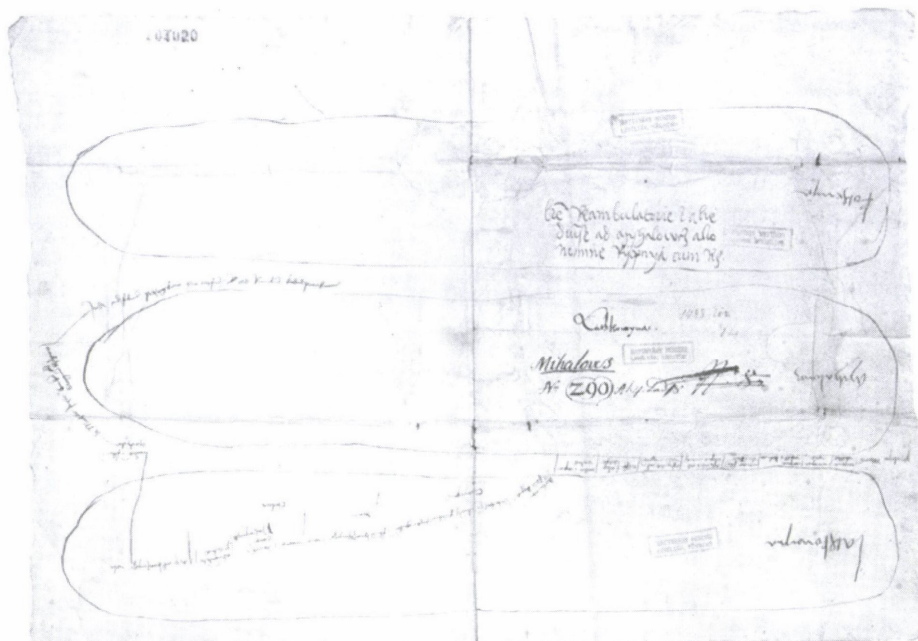
Ami a két falunak az egymáshoz való viszonyát illeti, itt három adat áll rendelkezésre: az oklevél, a szakirodalom és a régészeti leletek. Az első szerint úgy tűnik, hogy Mezőpeterd Fegyvernekpeterdtől keletebbre feküdt, de hogy vertikálisan milyen irányban, azaz hogy alatta, mellette vagy felette – nem tudni. A szakirodalom alatt Bunyitay Vince, Osváth Pál és Borovszky Samu adatait értem. Bunyitay szerint Mezőpeterd feküdt északabbra, mit Fegyvernekpeterd. Hozzá kell tennem, hogy ő ismerte a határjáró oklevelet, az adatot tehát minden valószínűség szerint innen kellett vennie – noha abban ez a tény konkrétan nincsen leírva, északi irány is csak egyszer szerepel, amikor az Újmalomtó folyási irányáról van szó. Osváth Pál és Borovszky Samu viszont állítják, hogy a középkori Mezőpeterd a mai Mezőpeterdtől északkeletre, a Váncsod felé eső Pusztanevű területen feküdt. Kérdés, hogy itt a középkori Mezőpeterd alatt mit értettek: Mezőpeterdet vagy Fegyvernekpeterdet? Végül a harmadik forrást a régészeti leletek szolgáltatják, melyek igencsak koraiak, főleg a 10–11. századra tehetőek, és a mai Mezőpeterd területéről, illetve az attól északkeletre feltárt területről származnak. Ha Bunyitay Vince nem teljesen megalapozott véleményét figyelmen kívül hagyom, akkor a fennma-

103 A határjárásról készített vázlatomon (5. térkép) kiküszöböltem ezt a folyamatos horizontális irányítottságú haladást ívesebb vonalak húzásával, ahogyan már egy véleményem szerint elfogadhatóbb terület rajzolódott ki. Ugyanakkor ki kell hangsúlyoznom, hogy ez egy olyan fiktív térkép, ami kizárólag az oklevélben írottakon alapszik! A térkép rajzolásánál nem vettem figyelembe a valóban létező és az egykori vízfolyásoknak a medreit, mivel azokból annyi van (ld. a 3. térképen), hogy nehéz lenne kiválasztani azokat, amelyek ténylegesen léteztek és vízzel telítettek voltak 1382-ben.

104 MAKSAJ 1971. 135.

105 HRENKÓ–PAPP-VÁRY 1989. 53.

radó két adat alátámasztja egymást, amennyiben azt feltételezzük, hogy a mai Mezőpeterd és az attól északkeletre eső terület a középkori Fegyvernekpeterdet takarja. Ezt a hipotézist elfogadva már csak az marad kérdéses, hogy akkor merre keresendő a középkori Mezőpeterd? A feltételezett Fegyvernekpeterdtől északkeletre vagy délkeletre?

1. kép: A legrégebbi magyarországi határjárási vázlat (1488)

A határjárás adatai alapján tehát sajnos nem lehetséges az akkori középkori határok és Fegyvernekpeterd, illetve Mezőpeterd azonosítása, csak hozzávetőleges térképek készítése, mint amilyen a 3., 4. vagy 5. térkép.

Hogy miért gondolom mégis azt, hogy Fegyvernekpeterd volt a korábbi falu, az a magyarországi középkori falvak névadási szokásaiban rejlik. A témával már sokan foglalkoztak, a legjelentősebb mű Heckenast Gusztáv nevéhez fűződik, aki a fejedelmi és királyi szolgálonépekkel foglalkozott, illetve azok településeit kutatta teljes alaposágra törekvően, máig helytálló és cáfolatlan téziseket állítván fel. Bár művében éppen nem szerepelnek a katonai szolgálattal kapcsolatos helynevek – így Fegyvernek sem –, egy lábjegyzetben azért megemlíti őket, evvel is sokat segítve Mezőpeterd ügyében. Heckenast Gusztáv azt írja, hogy a Fegyvernek szó egy 1266-os keltezésű királyi oklevélben maradt fenn először, ahol fegyverhordozó jelentésben fordul elő: „*armigerorum nostrorum vulgariter fegwernuk vocatorum*”.¹⁰⁶ Csak négy ilyen nevű települést ismert, egyet Bihar megyében, egyet a Tisza mellett, egyet Debrecentől nyugatra és egyet Lévá-

106 ÁÚÓ III. (1874) 133. HECKENAST 1970. 10. 17. lj.

tól délkeletre. Megfigyelte, hogy ezek közül három a dukátushoz tartozó megyékben fe-
küdött (Bihar, Szabolcs és Hont vármegye), a Tisza melletti pedig a 11. század végéig
hercegi birtok volt.¹⁰⁷ A Fegyvernek név tehát korai eredetű,¹⁰⁸ feltehetően a dukátushoz
köthető, fegyveres szolgálatot ellátó népességnek a lakóhelyeit rajzolja ki az országban.
Elméletét Fegyvernekpeterd elnevezése is alátámasztja, hiszen szintén Biharban fek-
szik/feküdt, azaz a dukátus területén, maga a fegyveres szolgálattal tartozó népesség pe-
dig a bihari földvár védelmét szolgálhatta, mint arra már Osváth Pál is rámutatott. A bi-
hari várat Bóna István a nagyvárak közé sorolja és 1000 előttinek tartja, amit a különbö-
ző nemzetiségű – és sokszor nem azonos álláspontú – régészek által végzett feltárások
eredményei is egyértelműen és egyöntetűen igazolnak.¹⁰⁹

A Fegyvernekpeterd elnevezésnek azonban van egy másik tagja is, amit szintén nem
szabad figyelmen kívül hagyni, mivel az alanyesetben álló személynévből eredő, -i vagy
-d helynévképzővel ellátott helynevek szintén a korai, 11–12. századra keltezhető hely-
nevek közé tartoznak.¹¹⁰ Ez szintén Fegyvernekpeterd korai keletkezésére utal.

Végül a falukettőződésekről és az ikerfalvokról, azaz a közös alapnéven egymás
közvetlen szomszédságában létező testvérfalvokról szeretnék pár szót ejteni, mintegy
felvázolva a kettős nevű falu kialakulásának lehetőségeit, mivel biztos adatunk nincsen
rá, mikor és miért keletkezett itt két Peterd nevű falu. Az ilyen falvak létrejöttére két ké-
zenfekvő megoldást szokás felsorolni: egyrészt a falu területéről leváló kisebb földnek
az elnevezése, amelyek tulajdonképpen filációs viszonyban vannak egymással, így a fi-
atalabb felvette a már meglévő falunak a nevét (ebben az esetben a fentebb tárgyaltak
tükrében Fegyvernekpeterd a korábbi). Másrészt valamely területen, melynek a betele-
pítésekor már neve volt, nagyjából egy időben alakultak ki a falvak, melyek részben
vagy teljesen ennek a területnek a nevét vették fel a saját nevükbe is (ebben az esetben a
két Peterd egy időben keletkezett).¹¹¹ Ez utóbbi általában a birtokos család tagjai között
való felosztást követően szokott kialakulni, ami Peterd esetében nem valószínű, hiszen a
Peterdi család csak helyi kisbirtokos család lehetett. Néha névleges falukettőződésekről
van csak szó, amikor a különböző nevek egy egységes, összefüggő település részeit je-
lentették. Itt általában a lakosok az állapotuk, foglalkozásuk, szolgáltatásaik szerint épí-
tették fel külön csoportokban a házaikat. Fegyvernekpeterd és Mezőpeterd esetében ez a
megoldás koránt sem zárható ki, hiszen a két településről egyetlen oklevél tudósít csak,
eszerint pedig egy időben léteztek, tehát egykorúak, míg a későbbiekben már csak
Mezőpeterdről hallunk, tehát Fegyvernekpeterd pusztulásával, felhagyásával kell szá-
molnunk. Arra pedig egyelőre nincsen adatunk, hogy mi volt a korai időszakban, a ré-
gészeti módszerekkel napvilágra hozott cserepek melyik Peterdnek az utcáin heverték
szétszórva. Mindenesetre ha ezt a felosztást követjük, akkor Fegyvernekpeterden a ka-

107 HECKENAST 1970. 10. 17. lj.

108 A falvak lakóinak foglalkozására, kötelező szolgáltatásaira jellemző, különösen a várispánságok és az uradalmi rendszer keretében utaló helynevek keltezését Szabó István és Heckenast Gusztáv kutatásai óta általában a korai századokra szokás tenni. SZABÓ I. (1966) 1971. 138.

109 BÓNA 1998. 38–39., 150–153.

110 HECKENAST 1970. 9.; SZABÓ (1966) 1971. 136.

111 SZABÓ I. (1966) 1971. 121.

tonai szolgálattal tartozó várjobbágyok éltek, míg Mezőpeterden az őket és a várat élelemmel ellátó várnépek, amely funkcióbeli elkülönülés nem egyedülálló, az Abaúj vármegyei Bocsáron is hasonlóképpen alakult.¹¹²

Összefoglalásképpen egyet kell hogy értsek Glaser Lajos azon megállapításával, hogy az Alföldön a vizek, az erek, az árterek és a mocsarak veszik át a hegyek és erdők település- és közlekedésszabályozó szerepét. A határjáró oklevélből láthattuk, hány folyó, ér, régi meder vagy mocsár vett körül akár csak egy-egy kicsi középkori falut. Ezek a vizek, árterek osztják az Alföld messze elterülő sík területét kisebb kamarákra, amik alkalmasak a hosszabb távú megtelepedésre. Egy ilyen szárazulaton alapították meg véleményem szerint először Fegyvernekpeterdet, majd a falu lélekszámának gyarapodásával, annak megkettőződésével az attól keletre eső sík területen létrejött Mezőpeterdet. Sajnos a területet ábrázoló térképeken látható sok régi folyó- és patakmederhez nem köthetőek biztosan a határjáró oklevélben szereplő folyónevek, ezért a cikk elején feltett kérdésre azt kell válaszolnom, hogy csak részben lehetséges Mezőpeterd esetében az írott és a térképes források összevetése. A két falu helyének pontosabb azonosításához terepbejárások vagy régészeti feltárások szükségesek. Az előbbire, amely azért is célszerűbb, mert nem igényel különösebb költségeket, sajnos nem tudtam sort keríteni jelen cikk megírása során, mivel az nyárra esett, amikor a területen gabona, illetve takarmány állt. A terepbejárásra pedig a legalkalmasabb a szántás utáni időszak, amikor sem a lábon álló vetés, sem a gaz nem zavarja a látási viszonyokat, és a témájáért lelkesedő fiatal kutató sem tarolja le – a gazdák nem túl nagy öröme – a sarjadó vetést.

A HATÁRJÁRÓ OKLEVÉL

Az oklevél átírásakor a középkori okleveles források közlésekor általánosan elfogadott gyakorlatot igyekeztem mérvadónak tekinteni.

Maga az oklevél három példányban maradt fenn, az első a most közölt eredeti, a második a DL 36623 jelzetű, valószínűleg 17–18. századi másolat, a harmadik a DL 25152 jelzetű, mely a váradi káptalan 1736. évi kiadványában fennmaradt egyszerű 18. századi másolat. A két utóbbi esetében jól látszódik, hogy sokszor már nem tudták elolvasni az eredeti oklevelet, mivel a személy és földrajzi nevek esetében rengeteg a kihagyás, illetve a tévesztés, csak az összekötő szöveg és a formulák ugyanazok, de azok sem minden esetben: sok a kihúzás és a beszúrás. Egy esetben az égtájat is eltévesztette a scriptor, illetve a DL 36623-ban végig Magyaripeterdről van szó, amit ráadásul a regesztázó még át is javított Magyaripeterdre.

1382. szeptember 22.

Regesztza: A váradi káptalan határjárást elrendelő oklevele és a Fegyvernekpeterd határának megjárásáról szóló jelentés.

112 SZABÓ I. (1966) 1971. 127., 138.

Eredeti, hártya, fűgőpecsétje hiányzik. Jelzete: DL 30725. Régi jelzete: Q 334 / N 71.

[C]apitulum ecclesie Waradiensis omnibus Christi fidelibus tam presentibus, quam futuris presens scriptum inspecturis salutem in omnium Salvatore. Ad universorum notitiam harum serie volumus pervenire, quod nos litteras regie maiestatis reambulatorias sigillo suo rotundo minori atergo consignatas preceptori nobis directas omni cum reverentia recepimus in hec verba: Lodovicus, Dei gratia Ungarie, Polonie, Dalmatieque etc. rex fidelibus suis capitulo ecclesie Waradiensis salutem et gratiam. Dicitur nobis in persona Andree filii Johannis, filii Dominici¹¹³ de Mezewpetherd, quod possessio sua Ffeghuerneketurd vocata in comitatu Bihoriensi existens habitam apud manus ipsius habita legitima reambulatione novarumque metarum erectione plurimum indigeret, super quo fidelitati vestre firmiter precipientes mandamus, quatenus vestrum mittatis hominem pro testimonio fidedignum, quo presente Mathias Petheny, sin Sabestianus(!) de Boyth, seu Michael de Parlagh, sive Demetrius filius Bodon de Bodonperch, neve Laurentius filius Marcelli de eadem Mezewpetherd aliis absentibus homo noster ad facies dicte possessionis Ffeghuerneketurd vicinis et commetaneis eiusdem universis inibi legitime convocatis et presentibus accedendo reambulet ipsam per suas veras metas et antiquas, novas iuxta veteres in locis necessariis exigendo et sublevando reambulatamque et ab aliorum¹¹⁴ iuribus metaliter separatam et distinctam relinquunt eandem eidem tam universis utilitatibus et pertinentiis iure eidem incumbenti perpetuo possidendam, si non fuerit contradictum. Contradictore vero si qui fuerint, evocet ipsos contra eundem aulam nostram in presentiam ad terminum competentem ratione contradictionis eosdem reddituros, et posthec ipsorum reambulationis metarumque erectionis et renovationis seriem cum cursibus metarum nominibusque contradictorum et evocatorum si qui fuerint, terminoque assignato nobis fideliter rescribatis. Datum Bwde, feria quinta proxima ante festum Beate Marie Magdalene anno Domini millesimo CCC octoagesimo secundo. Nos igitur mandatis ipsius regie maiestatis obedire cupientes ut tenemur, unacum prefato Mathie Petheny(!) de Boyth homine suo regio nostrum hominem Paulum presbyterum cori ecclesie nostre et rectorem altaris Sancti Salvatoris¹¹⁵ ad prescriptam reambulationem faciendam nostro pro testimonio duximus transmittendum, qui tandem exinde ad nos reversi nobis uniformiter retulerunt(!), quod ipsi feria secunda proxima post festum nativitatis Virginis gloriose Marie nunc preteritum ad faciem prefate possessionis Ffeghuerneketurd vicinis et commetaneis suis, videlicet Johannem filium Alexandri de Wanchwd, Ladislaum, Dyonisium(!) et Marthinum filios eiusdem Johannis, necnon Demetrium et Laurentium filios Marcelli de predicta Mezewpetherd, Nicolaum et Ladislaum filios Pazmam de Panaz, ac Georgium et Nicolaum de Thold inibi legitime convocatis et presentibus accedendo metas prefate possessionis Ffeghuerneketurd sub scripto modo reambulassent et ab aliorum¹¹⁶ iuribus metaliter sic

113 a többi átirásban (DL 25152, DL 36623): Andree

114 eredetileg alyorum

115 a regesztában helytelenül Sancti Sebastiani áll helyette

116 eredetileg alyorum

separasset(!), quod primo a parte meridionali iuxta quoddam fluvium Thekerewer vocatum, ubi exit de ipso ad plagam meridionalem quoddam alveum Kispeterfoka vocatum, et in rippa(!) fluvii Thekerewer a septentrionale duas metas novas erexissent, unam possessioni Zomaion, secundam Ffeghuernekpeturd. Et idem pertransiens ad plagam occidentalem satis longum spatium sew ad partem cuiusdam novi pontis Zomaionihid vocatum iuxta finem eiusdem pontis a parte possessionis Zomaion dicta unam metam cursualem erexissent, et ibidem cadit in fluvium Eulwes vocatum, in quo satis per largum spatium ad eandem plagam occidentalem pergit, ubi exit de ipso ad plagam septentrionalem, quoddam rivulum Wymolomthew vocatam(!), qui ad fluvium Baghlyas vocatam(!) fluere, et ipsos fluvios Wlues et Wymolomthew pro meta cursuali possessioni Zomaion et Ffeghuernekpeturd separarent. Postea ipsum fluvium Baghlyas pertransivissent ad plagam modicum ad occidentem et pervenerunt ad viam, qua Zenthianusutha vocata, et iuxta ipsam duas metas erexissent, quarum una eidem possessioni Zomaion, alia possessioni Ffeghuernekpeturd separarent. Posthec pertranseuntes eandem viam ad plagam occidentalem satis longum spatium, pergentes iuxta quendam rivulum unam metam cursualem agregassent. De hinc bonum spatium ad eandem partem occidentalem et ad partem cuiusdam monticuli Naghalom nominatam et ibi a parte occidentali tres metas antiquas invenissent, quarum una possessioni Ffeghuernekpeturd, secunda Bolch et tertia Zenthmarthon, a quibus autem tendentes ad plagam orientalem¹¹⁷ per bonum spatium pergit ad quoddam stagnum Peturdiferthew vocatam. Idem stagnum pertransiens a parte orientali unam metam cursualem erexissent, abunde ad eandem plagam per longum spatium venit unam viam Zanthowth vocatam, iuxta ipsam unam metam cursualem elevassent. Postea dehinc ad eandem plagam orientalem per bonum spatium large pergens venit iterum viam publicam Naghwth vocatam, iuxta ipsam viam a parte orientali in fine quarundam terrarum arabilium tres metas antiquas invenissent, quarum una possessioni Wylak, secunda Ffeghuernekpeturd et tertia Mezewpetherd. Et ibidem idem Andreas dixit, quod mete sue possessionis Mezewpetherd directe ad plagam orientalem pergit usque tertium metarum, quarum una possessioni Wylak, secunda Gwzar, tertia Mezewpetherd distinguerent, ubi reambulationes et metarum consignationes prefate possessionis Ffeghuernekpeturd sue finissent. Quibus reambulationibus et metarum erectionibus per actis ipsam possessionem Ffeghuernekpeturd modo predicto reambulatam et ab aliorum iuribus metaliter separatam et distinctam cum omnibus suis utilitatibus et pertinentiis prefato Andree filio Johannis filii Dominici¹¹⁸ de predicta Mezewpetherd iure eii(?) incumbente nullo contradictore apparente relinquissent perpetuo possidendam, in cuius rei memoriam firmitatemque perpetuam presentes litteras nostras privilegiales appensione sigilli nostri autentici munimine roboratas duximus concedendas. Datum quintodecimo die termini prenotati anno Domini supradicto. Presentibus honorabilibus ac discretis viris dominis Georgio preposito, Petro lectore, Stephano cantore et Jacobo custode alyisque canonicis ecclesie nostre predictae salubriter existentis et devote.

117 DL 25152-ben tévesen occidentalem

118 DL 25152-ben Demetrii

- ADE: *Magyar diplomacziái emlékek az Anjou-korból. Acta externa Andegavensia.* Szerk.: WENZEL Gusztáv. 1–3. köt. Budapest, 1874–1876.
- ANJOU: *Anjoukori okmánytár.* Codex diplomaticus Hungaricus Andegavensis. Szerk.: NAGY Imre, TASNÁDI NAGY Gyula. I–VII. Budapest, 1878–1920. (Monumenta Hungariae Historica. I. Okmánytárak.)
- ÁÚO: *Árpádkori új okmánytár.* Codex Diplomaticus Arpadianus continuatus. I–XII. Közzéteszi: WENZEL Gusztáv. Pest, Budapest, 1860–1874.
- BÁNFFY: VARJÚ Elemér–IVÁNYI Béla: *Oklevéltár a Tomaj nemzetségbeli losonczy Bánffy család történetéhez.* I–II. Budapest, 1908–1928.
- BÓNA István: *Az Árpádok és korai várai.* Debrecen, 1998.
- BOROVSKY Samu: *Magyarország vármegyéi és városai. Bihar vármegye és Nagyvárad.* Budapest, 1901.
- BUNYITAY Vince: *A váradi püspökség története alapításától a jelenkorig I–III.* Nagyvárad, 1883–1884.
- CSÁKY: *A körösszegi és adorjáni gróf Csáky család története. I. Oklevéltár a gróf Csáky család történetéhez.* Budapest, 1919.
- CSÁNKI Dezső: *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában I–III., V.* Budapest, 1890–1913.
- DL-DF CD: *A középkori Magyarország levéltári forrásainak adatbázisa.* DL-DF 4.2. Készült a Magyar Országos Levéltárban 1874–2003 között a Mohács előtti gyűjteményekhez készült levéltári segédletek elektronikus feldolgozásával. Szerk.: RÁCZ György. CD-ROM adatbázis. Budapest, 2003.
- ENGEL Pál: Arch.-Gen.: *Magyarország világi archontológiája (1301–1457). Középkori magyar genealógia.* CD-ROM adatbázis. Budapest, 2001.
- ENGEL Pál: *Magyarország a középkor végén.* Digitális térkép és adatbázis a középkori Magyar Királyság településeiről. Szerk.: ENGEL Pál–MTA–TTI. CD-ROM adatbázis. Budapest, 2002.
- FEJÉR Georgius: *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. I–XI.* Buda, 1829–1844.
- FÉNYES Elek: *Magyarország geographiai szótára.* III. kötet. Pest, 1851.
- GLASER Lajos: *Az Alföld régi vízrajza és a települések.* Földrajzi Közlemények 1939/4. Budapest, 1939. 119–130.
- GYÖRFFY György: *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza. I–IV.* Budapest, 1963–1998.
- Hajdú-bihari kéziratok térképek.* A Hajdú-Bihar megyei Levéltár Közleményei Szerk.: KOMORÓCZY György. Debrecen, 1972.
- HECKENAST Gusztáv: *Fejedelmi (királyi) szolgálónépek a korai Árpád-korban.* (Értekezések a Történeti Tudományok köréből 53.) Budapest, 1970.
- HRENKÓ Pál–PAPP-VÁRY Árpád: *Magyarország régi térképeken.* Budapest, 1989.
- IVÁNYI Béla: *Bihar és Bars vármegye vámhelyei a középkorban.* Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle XII. évf. 1905. 81–132.
- JAKÓ Zsigmond: *Bihar megye a török pusztítás előtt.* Település- és Népiségtörténeti Értekezések 5. Budapest, 1940.
- JAKUBOVICH Emil: *A váradi püspökség XIII. századi tizedjegyzéke.* Magyar Nyelv XXII. évf. (1926) 5–6. szám 220–223. illetve 7–8. szám 298–301.
- JANKOVICH B. Dénes: *Adatok a Körösvidék középkori vízrajzához és a vizek hasznosításához.* In: A Békés megyei Múzeumok Közleményei 16. (Békéscsaba, 1996). 305–349.

- KÁLNÁSI Árpád: *Mezőpeterd földrajzi nevei*. In: A Bihari Múzeum Évkönyve III. Berettyóújfalu, 1982. 259–270.
- KARÁCSONYI János–BOROVSKY Samu: *Az időrendbe szedett váradi tüzesvaspróba lejtrom az 1550-i kiadás hű hasonmásával együtt*. Regestrum Varadiense exanimferri cadentis ordine a. 1550 illustratum sumptibusque capituli Varadiensis lat. rit. Budapest, 1903.
- LIPSZKY János: *Mappa generalis Regni Hungariae partique adnexarum Croatiae, Slavoniae et Confiniorum Militarum magni item principatus Transsylvaniae occurrentium*. Pest, 1806.
- Joannes de Szedlicsna LIPSZKY: *Repertorium locorum objectorumque in XII tabulis Mappae regnorum Hungariae, Slavoniae, Croatiae et Confiniorum Militarum magni item principatus Transsylvaniae occurrentium*. Budae, 1808.
- MAKSAY Ferenc: *A magyar falu középkori településrendje*. Budapest, 1971.
- MESTERHÁZY Károly: *Régészeti adatok Hajdú-Bihar megye IX–XIII. századi településtörténetéhez I*. In: A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve. 1973. (Debrecen, 1975). 95–174.
- MESTERHÁZY Károly: *Régészeti adatok Hajdú-Bihar megye IX–XIII. századi településtörténetéhez II*. In: A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve. 1974. (Debrecen, 1976). 211–266.
- MÓDY György: *Berettyóújfalu és környéke a XIII. századtól a török hódoltság koráig*. In: *Berettyóújfalu története*. Szerk.: VARGA Gyula. Berettyóújfalu, 1981. 83–119.
- MÓDY György: *Nyugat-Bihar és Dél-Szabolcs települései a XIII. század végéig*. In: A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve. 1995–1996. (Debrecen, 1998). 165–190.
- MÓDY György: *Nyugat-Bihar és Dél-Szabolcs települései a XIV. század végéig*. In: A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve. 1997–1998. (Debrecen, 1999). 219–244.
- MÓDY György: *Település- és birtoklástörténet a XII. századtól a XVI. század közepéig*. In: *Hajdú-Bihar évszázadai*. Debrecen, 2000. 31–65., 372–374.
- MON. VAT.: *Monumenta Vaticana historiam regni Hungariae illustrantia*. Series I. Tomus 1. *Rationes Collectorum Pontificiorum in Hungaria*. Pápai tizedszedők számadásai. 1281–1375. Budapest, 1887.
- ORTVAY Tivadar: *Magyarország régi vízrajza a XIII. század végéig*. Budapest, 1882.
- OSVÁTH Pál: *Bihar vármegye Sárréti járása leírása*. Debrecen, 1996. Az 1875. évi Nagyváradon megjelent kötet tartalmilag azonos, nyelvileg, stílusban stb. módosított második kiadása.
- PAPP Antal: *Fiatalkori vízrajzi változások a Tiszántúl középső részeiben történelmi adatok alapján*. Földrajzi Közlemények Új folyam VIII (LXXXIV) kötet. 1960. 77–84.
- PAPP Antal: *Osváth Pál munkájának földrajzi értékelése*. In: A Bihari Múzeum Évkönyve II. Berettyóújfalu, 1978. 250–253.
- SRH: *Scriptores Rerum Hungaricarum tempore ducum regumque stirpis Arpadiana ac Gestarum*. Vol. I. Ed.: Emericus Szentpétery. Budapest, 1937.
- SZABÓ István: *A falurendszer kialakulása Magyarországon X–XV. század*. Budapest, 1971. (Első kiadása: 1966.)
- SZABÓ István: *A középkori magyar falu*. Budapest, 1969.
- TAKÁCS Lajos: *Határjelek, határjárás a feudális kori Magyarországon*. Budapest, 1987.

MEZŐPETERD IM MITTELALTERLICHEN KOMITAT BIHAR

Im vorliegenden Aufsatz versuche ich die 2002 im Zuge einer Rettungsgrabung archäologisch erforschte mittelalterliche Siedlung von Mezőpeterd von möglichst vielen Seiten zu beleuchten. Dabei versuche ich die durch Archivforschung aus mittelalterlichen Urkunden bzw. die aus Landkarten gewonnenen topografischen Informationen mit den Ergebnissen der archäologischen Grabung zu verbinden. Im Verlauf der Grabungen gelangten unter anderem Reste von Objekten und Gegenständen eines in die Arpadenzeit datierbaren Dorfes ans Tageslicht, während die Urkunden von einem späteren Dorf vom Ende des 14. Jahrhunderts berichten, eine Zeit, aus der noch keine archäologischen Funde aufgetaucht sind. Die auf der Bihari-Ebene, in der Kleinregion Berettyóújfalu gelegene, irgendwann im Verlauf des 13. Jahrhunderts gegründete Siedlung bestand im Mittelalter aus zwei Dörfern, Mezőpeterd und Fegyvernekpeterd. Neben der Zusammenfassung der von Mezőpeterd handelnden historischen Quellen und der entsprechenden Fachliteratur nehme ich mir die oft heute noch existierenden geografischen Einheiten vor (Flüsse, andere Gewässer, Wege, Nachbardörfer), deren Namen in der detailliertesten, erhaltenen Quelle über die Siedlung, einer in der Zeit König Lajos' des Großen ausgestellten Grenzbegehungsurkunde aus dem Jahr 1382, die als Anhang des Artikels publiziert wird, angeführt werden. Obwohl die Daten aus den Urkunden und die aus den Landkarten nicht immer in Übereinstimmung zu bringen waren, habe ich versucht, die Grenzen des/der mittelalterlichen Peterd zu zeichnen. Bei der Aufklärung der unklaren Details können uns in Zukunft Gebietsbegehungen und weitere archäologische Forschungen helfen.

